"It is easy for a Hindu with his belief in reincarnation to feel that all life from plant to God is truly one; yet none, even among the Hindus, has expressed this feeling with such convincing beauty as has Kalidasa." Ryder.

अस्मिन्नतिविचित्रकविपरम्परावाहिनि संसारे
कालिदासप्रभृतयो द्वित्राः पञ्चषा वा महाकवयो गण्यन्ते
—ध्वन्यालोक.

कविरत्नम् कालिदासः

Kaviratna Kālidāsa.

कविरत्नं कालिदासं कलयेऽहमहर्निशम् ।
निर्ममे रघुकाव्यं यः कविप्रथमपद्धतिम् ॥

H. Venkatakrishna Rao.

अर्धपीतस्तनं मातुः आमर्दक्लिष्टकेसरम् ।
प्रक्रीडितुं सिंहशिशुं बलात्कारेण कर्षति ॥

शाकुन्तल ७.

कविरत्नं कालिदासं कलये हमहर्निशम् ।
निर्ममे रघुकाव्यं यः कविप्रथमपद्धतिम् ॥

ಕವಿಹೃದಯ – ೧.

ಕವಿಹೃದಯವನ್ನು ಬಲ್ಲ ಸಹೃದಯನ
ಧರ್ಮನಾದ ವಿಮರ್ಶಕನು ಕವಿಯ ಆಶಯಗಳನ್ನು
ಹೊರತೆಗೆದು ಪದರಹಸ್ಯ ಸಮರ್ಥನಾದನು.
ಕಾಲಿದಾಸನೇನೂ ಕವಿಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂದು
ಹೆಸರಾಂತನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅವನ ವಿಷಯವಾಗಿ ಬರೆಯಲು
ಕಥೆಗಳೀ ಜನರಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಾಗಿ ಬಂದದ್ದು ತುಂಬಾ
ವಿಚಾರಕರವಾಗಿದೆ. ವಿಮರ್ಶಕರೆಲ್ಲರೂ ಈವರೆಗೆ
ಕವಿಯ ಹೆಸರಿನ ನಿಜವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ,
ಕಾಳಿದೇವಿಯ ಆರಾಧನೆಯಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಅನ್ನ
ದಾಸನಿವನಾದನೆಂದು ವೇದಾಂತವೇಲೆ ಹೇಳಿ, ಕಾಳ್ಯಾಃ
ದಾಸಃ ಎಂಬ ವಿಗ್ರಹವನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತ್ಯವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು
ಆತನು ರಚಿಸಿದನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿರುವ ಶ್ಯಾಮಲಾದಂಡಕ, ಕಾಲೀಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.
ತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ 'ಕಾಳಿದಾಸ'
ನೆಂಬ ನಡುವಿನಲ್ಲಿ ದೀರ್ಘವಾದ ಈಕಾರವೇ ಇರ
ಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಅವರು [illegible]ವಿಲ್ಲ
ಕೆಲವರಾದರೋ ಲೌಕಿಕಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಧಾನಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ

ನಾಮಗಳು ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪದಗಳಾಗಿ ಸಂಜ್ಞಾ
ವಾಚಕಗಳಾದರೆ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದಂತ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಈ
ಕಾರವು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಹ್ರಸ್ವವಾಗುವದೆಂಬ ಪಾಣಿನಿ
ಯ ನಿಯಮವನ್ನು 'ಙ್ಯಾಪೋ: ಸಂಜ್ಞಾಛಂದಸೋ: ಬಹುಲಂ
VI.iii.63 ಉದಾಹರಿಸಿ ಹ್ರಸ್ವ ಇಕಾರವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವರು.
ಆದರೆ ಈ ವಿಕಲ್ಪವು ಬಹುಲವೆಂಬುದನ್ನು ಗಮನಿಸು
ವದಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಅದರ ಪ್ರಕಾರ ಕಾಲಿದಾಸ, ಕಾಲೀದಾಸ
ಎಂಬ ಎರಡು ರೂಪಗಳು ಇರಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ವ್ಯವ
ಹಾರದಲ್ಲಿ ಹ್ರಸ್ವ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ರೂಪವನ್ನೇ ನಾವು ಕಾ
ಣುವದು. ಆದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಬೇರೆರೀತಿಯ
ಲ್ಲಿಯೇ ಸಾಧಿಸಬೇಕೆಂದು ನಮಗನಿಸುವದು.

ಕಾಲನೆಂದರೆ ಶಿವ ಪರ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಚಿತವಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ.
ಅಂಥ ಕಾಲನ ಮಗನಿಗೆ ಕಾಲಿ (ದಶರಥನ ಮಗನ ದಾಶರಥಿ ಹೇಗೋ
ಹಾಗೆ); ಅರ್ಥಾತ್ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ ಅಥವಾ ಕುಮಾರ; ಈ ಕುಮಾರನ
ದಾಸ, ಕಾಲ್ಯಾ: ದಾಸ: ಎಂದು ವಿಗ್ರಹ ಹೇಳಿದರೆ ಕಾಲಿದಾಸ
ನೆಂದು ಸಮಾಸವು ಸಿದ್ಧಿಸುವದು. ಈ ಕವಿಯು ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ
ಆರಾಧಕನೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಮೇಘದೂತದಲ್ಲಿ ಆತನ ಪವಿತ್ರ ಕ್ಷೇ
ತ್ರವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವದನ್ನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಮೇ
ಘವು ಕಾಮರೂಪಿಯಾದುದರಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಪುಷ್ಪಮೇಘವನ್ನಾ
ಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹರಿಯುವ ಸ್ವರ್ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ
ತನ್ನನ್ನು ಒದ್ದೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಆ ದೇವಗಿರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ
ಷ್ಠಿತವಾದ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯನ ಮೂರ್ತಿಯ ಮೇಲೆ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನು ಚೆಲ್ಲಬೇಕೆಂ

ಪುಷ್ಪಮೇಘೀಕೃತಾತ್ಮಾ ಪುಷ್ಪಾಸಾರೈಃ ಸ್ನಪಯತು ಭ.
ವ್ಯೋಮಗಂಗಾಜಲಾರ್ದ್ರೈಃ. ಅಲ್ಲದೇ ಈ ಸುಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯನ ಸ್ತು
ವರ್ಣನೆ ಮತ್ತು - ರಕ್ಷಾಹೇತೋಃ ನವಶಶಿಭೃತಾ ವಾಸವೀನಾಂ
ಚಮೂನಾಂ। ಅತ್ಯಾದಿತ್ಯಂ ಹುತವಹಮುಖೇ ಸಂಭೃತಂ ತದ್ಧಿ
ತೇಜಃ. ಅರ್ಥಾತ್ ಆ ತೇಜಸ್ಸು ಬರುವ ಅಗ್ನಿಯ ತೇಜಸ್ಸಿಗಿಂತ
ಲೂ ಅಧಿಕವಾದುದು, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ನವಶಶಿಶೇಖರನಾದ
ಈಶ್ವರನಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಸೈನ್ಯಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಣೆಗೋಸ್ಕರ ಇಟ್ಟ
ದ್ದೆಂದು ಓದಿದಾಗ ಕಾಳಿದಾಸನ ಭಕ್ತಿಯ ಪರಾಕಾಷ್ಠೆ
ಯನ್ನು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ
ಸೂರ್ಯನ ತೇಜಸ್ಸು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ತಲ್ಪುತ್ತ, ಮಾರನೆಯ
ದಿನ ಪುನಃ ಆತನನ್ನೇ ಸೇರುತ್ತದೆ, ಸ್ಕಂದನಲ್ಲಿಯಾದರೋ
ಈ ಅತ್ಯಾದಿತ್ಯವಾದ ತೇಜಸ್ಸು ಸದಾ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿರುವುದು, ತಾ
ನು ಆರೇ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ತಾರಕನನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವ ಸಾ
ಮರ್ಥ್ಯವು ಇತ್ತೆಂದು ಕುಮಾರಸಂಭವದಲ್ಲಿ ನಾವು ಓದು
ವದಿಲ್ಲವೇ? ಆದರೆ ಈ ಸ್ಕಂದನು ದಾಕ್ಷಿಣಾತ್ಯರಲ್ಲಿ
ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ವಳ್ಳೀದೇವಯಾನೀವಲ್ಲಭನಾದ ಸ್ಕಂದ
ನಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಮರೆಯಕೂಡದು. ಕಾಳಿದಾಸ
ನ ಆರಾಧ್ಯದೇವತೆಯು ನೈಷ್ಠಿಕಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ, ಹಿಮವತ್
ಪರ್ವತದ ಕುಮಾರವನದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ನಿರತನಾ
ದವನು, ಈತನ ತಪೋವನವನ್ನು ಯಾವ ಹೆಂಗಸೂ ಹೊ
ಕ್ಕರೆ ಆಕೆಯು ಕೂಡಲೇ ಲತೆಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತಾ

ಳೆಂಬುದನ್ನು ವಿಶ್ವ ಮೆಚ್ಚುಗೆಗಳಿಸಿದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕ
ದಿಂದ ನಾವು ತಿಳಿಯ ಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇಂದೇವನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲದೇ
ಕುವೆಂಪುರವರೆ ಕಾಳಿದಾಸನ ಆರಾಧ್ಯ ದೇವತೆಯೆಂದ, ಈ
ತನ್ನೆಂಬವರು (ಸಹಾವತಿಯಿಂದ ಮುದ್ರಿಂತಿರ್ಕ ಕಾಳಿದಾಸನಲ್ಲಿ
ಬಂದಿಲ್ಲ) ಕಾಣಿಯಾದ ಪಾರ್ವತಿಯ ಪ್ರೇಮದ
ಮಾರ್ಗಪಾತ್ರನೆಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಮರೆಯಕೂಡದು.
ಕವಿ ಹೃದಯವನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಹೇಳುವ ಸಂದ
ರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹೇಳುವ
ದವಣ್ಣವೆನಿಸುತ್ತದೆ. ಶಾಕುಂತಲ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾ
ಮಿತ್ರನೇ ಶಕುಂತಲೆಯ ನಿಜವಾದ ತಂದೆಯಾದರೂ
ಆತನ ಹೆಸರನ್ನುಚ್ಚರಿಸುವ ದುರದೃಷ್ಟಕ್ಕೆ ಪಾಪವೆಂ
ದು ಪರಿಗಣಿತವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಗಮನಿಸತ
ಕ್ಕದ್ದು. ಐದನೆಯ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮದಾರ ಪರಿತ್ಯಾಗಿಯ
ಹೆಸರನ್ನು ಸರ್ವದಮನನ ಸಖಿಯು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಪಾಪ
ವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳಲಾರೆನೆಂದೋ ದುವಾಗ ಧರ್ಮದಾರ
ಧರ್ಮಪುತ್ರ ಇವರಿಬ್ಬರ ಪರಿತ್ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದ ವಿ
ಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಹೆಸರನ್ನು ತಾನೇ ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಪಾಪವನ್ನು
ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಾನೇ? ಇದೇ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಆತನ ಹೆಸ
ರನ್ನು ಬೇಕೆಂತಲೇ ಭಂಗ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಸಿದುದು
ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಶಕುಂತಲೆಯು ಸಖಿಯರು ಅವಳ ಜ
ನ್ಮವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ 'ಕೌಶಿಕ ಇತ್ಯೋ ಮಹಾ

ಪ್ರಭಾವೋ ಗರೀಯಸೀ!' ಎಂದು ಕುಲಪ್ರವರ್ತಕನಾದ ಗೌ
ಕೌಶಿಕನ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ನಡುವಿನಲ್ಲಿ ಬಂದಿರು
ಕಥೆಯು ನಿಸರ್ಗ' ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಸಾಕುತಂದೆಯರಲ್ಲಿ
ಮಹರ್ಷಿಗಳೂ ಅನ್ಯಾಯ ಎನುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಎಲ್ಲ
ಕ್ಷಂತಲು ಹಿಚ್ಚಾಗಿ ಹೋಯಲ್ಲಿ ಅವರು ಗಂತನೊತನೆ
ಕಲಿತನದ ಪ್ರಚಾರವನ್ನು ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನಿಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಿದೆ, ಕಣ್ವ
ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ, ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ಸರಿಯಾಗಿ
ಗಮನಿಸಿದರೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಮೇಲೆ ಕಾಳಿದಾಸನಿಗೆಳ್ಳ
ಷ್ಟು ಗೌರವವಿಲ್ಲವೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿದೆ. ಕಾಲಾನುಭಾ
ಗದಲ್ಲಿ ಆತನು ಮಹರ್ಷಿಯಾಗಿ ಗಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರವನ್ನು ಉ
ಪದೇಶಿಸಿ ಲೋಕೋಪಕಾರವನ್ನೆಸಗಿರಬಹುದು. ಆದರೆ ಆ
ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಬೀಜಾವಾಪವನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತನ್ನ
ಹೆಂಡತಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಅವರವರ ಪಾಡಿಗೆ ಬಿಟ್ಟು, ತನ್ನ
ಸ್ವಂತ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ತಪಸ್ಯೆಗೆ ಹೊರಟವನು
ನಿಜವಾಗಿ ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಅಮಿತ್ರನೇ ಆಗಿರಬೇಕಲ್ಲವೇ?
ಇವನು 'ವಿಶ್ವಸ್ಯ ಮಿತ್ರಂ' ಎಂಬ ಬಿರುದಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದು
ದು ಕೊನೆಗೆ ಶುನಃಶೇಪಾದಿಗಳನ್ನು ಬದುಕಿಸಿ ಲೋಕೋಪ
ಕಾರದ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪದೇಶಿಸಿದ ನಂತರ. ಹೀಗಿರುವಾಗ
ಕವಿಹೃದಯವನ್ನರಿಯದೆ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ
ಮೇನಕೆಯು ನರ್ತಿಸಿದ ದೃಶ್ಯದಿಂದ ನಾಟಕವನ್ನಾರಂಭಿಸುವ
ಧುನಿಕರ ಅನುಚಿತವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವವರು ಬೇರೆ.

೧- ಪುರಾಣರತ್ನವೂ ಕವಿರತ್ನನೂ.

ಭಗವದ್ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಗುರುಗಳಾದ ಆಳವಂದಾರರಿಂ
ದ ಪುರಾಣರತ್ನವೆಂದು ಪ್ರಶಸ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪರಾಶರ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ
ವು ಸರ್ಗ, ಪ್ರತಿಸರ್ಗ, ವಂಶ, ಮನ್ವಂತರ, ವಂಶಾನುಚರಿತಗಳೆಂ
ಬ ಪಂಚಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಸರಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ, ಆದರ್ಶಪು
ರಾಣವೆಂದು ಹೆಸರಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಇದರ ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಅನು
ಸರಿಸಿ ಕವಿರತ್ನನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ನಾರಸಾಲದಾನನಾಕವಿಗಳ
ಗಣನೆಯ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಕಿರಿಬರಹಗಳನ್ನು ಬಗೆಸಲ್ಲ ಕೃತಿವಿಷ್ಣು
ಪುರಾಣವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿದ್ದನೆಂದು ನಾವು ಒತ್ತಿ ಹೇಳಬಯಸು
ತ್ತೇವೆ. ಪ್ರಾಯಶಃ ಹರಿವಂಶಪುರಾಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ವಿಷ್ಣುಪು
ರಾಣವೇ ಅತಿಪ್ರಾಚೀನವೆಂದೆಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿದ್ದಾರೆ. ಶ್ರೀ ಶಂಕರಭಗ
ವತ್ಪಾದರೂ ತಮ್ಮ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪನಿಷದ್ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಹ್ಮ
ವೃಕ್ಷಃ ಸನಾತನಃ' (ವಾಣೀವಿಲಾಸ ಪ್ರತಿ VIII. ೯೬ನೆಯ ಪುಟ) ಎಂ
ದೀ ಪುರಾಣದಿಂದಲೇ ಉದಾಹರಿಸಿ, ಬೇರೆ ಪುರಾಣಗಳ ಹೆಸರೇ ಹೇಳದಿರು
ವುದರಿಂದ ಆ ಪುರಾಣಗಳೆಲ್ಲ ಆ ವರೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿಲ್ಲವೋ ಏನೆಂ
ಬ ಸಂಶಯವನ್ನೇ ಬಲವತ್ತರಪಡಿಸುವಂತಿದೆ.

ಎರಡನೆಯ ಅಂಶದ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ಹ
ದಿನಾರನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ (ಮುದ್ರಣ - ಜೀವಾನಂದಸಾಗರಸಂಪಾದಿತ
ಪ್ರತಿ-೧೮೮೨) 'ಕೃತ್ತಿಕಾದಿಷು ಋಕ್ಷೇಷು' ಎಂದು ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು
ಕೃತ್ತಿಕಾದಿಗಳಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸಿ, ಅಶ್ವಿನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನಾಗಿ ಹೇಳದಿರುವುದ
ರಿಂದ ತಾನು (ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣಕರ್ತನು) ಪ್ರಾಚೀನನೆಂದು ಒ
ಡನೆ ತೋರುತ್ತಾನೆ. ಅದೇ ಅಂಶದ ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದ ೭೭ನೆಯ

ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ:
ತಪ: ತಪಸ್ಯೋ ಮಧುಮಾಧವೌ ಚ ಶುಕ್ರ: ಶುಚಿ: ಚ ಅಯನಮುತ್ತರಂ ಸ್ಯಾತ್
ನಭೋ ನಭಸ್ಯ: ಚ ಇಷ: ಚ ಊರ್ಜ: ಸಹ: ಸಹಸ್ಯೋ ಇತಿ ದಕ್ಷಿಣಂ ಸ್ಯಾತ್
ಎಂದು ವೈದಿಕ ಕಾಲದ ಹನ್ನೆರಡು ಚಾಂದ್ರಮಾನ ತಿಂಗಳುಗಳ ಹೆಸರು
ಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಮಾಘ (= ತಪ:) ತಿಂಗಳಿಂದ ಆರಂ
ಭಿಸಿದ್ದನ್ನು ಅಮರಕೋಶದಲ್ಲಿ I. ೧. ೨೦ - ದ್ವೌ ದ್ವೌ ಮಾಘಾದಿ ಮಾಸೌ
ಋತು: ಎಂದಾರಂಭಿಸಿದ್ದನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಮೊದಲು ವೈದಿಕ
ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಸಗಳ ಪರಿಗಣನೆಯು ಹಾಗೆಯೇ ಇದ್ದಿತ್ತೆಂದು ಊಹ್ಯ
ರುವದು. ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶುಚಿ (= ಜ್ಯೇಷ್ಠ) ರಘುವಂಶ V
೨೦), ನಭ: ನಭಸ್ಯ (= ಶ್ರಾವಣ, ಭಾದ್ರಪದ) ರಘುವಂಶ XII. ೨೯) ಇತ್ಯಾದಿ
ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡರೂ, ವೈ
ಶಾಖ ದಂತರ ಆಷಾಢ ಇತ್ಯಾದಿ ಅರ್ವಾಚೀನ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು, ಕಾಣುವೆವು.
ಇದರಿಂದ ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ವಾಚೀನ ಹೆಸರುಗಳು ಮೆಲ್ಲ
ಮೆಲ್ಲನೆ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ಬರಲಾರಂಭಿಸಿದವೆಂದು ಊಹಿಸಲು ಅವಕಾ
ಶವು ದೊರೆಯುವಂತಿದೆ. ಪ್ರಾಯಶ: ಕ್ರಿಸ್ತ ಪೂರ್ವದ ಸಮಯದ
ಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಹೊಸ ಹೆಸರುಗಳು ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿ ಬರಲಾರಂಭಿಸಿ
ರಬೇಕೆಂದು ತಜ್ಞರು ಊಹಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳ ಪ್ರಥಮ
ನಿರ್ದೇಶವು ಶತಪಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣದಲ್ಲಿ ಗೌತಮ, ಭರದ್ವಾಜ, ವಿಶ್ವಾ
ಮಿತ್ರ, ಜಮದಗ್ನಿ, ವಸಿಷ್ಠ, ಕಶ್ಯಪ, ಅತ್ರಿ ಗಳೆಂದು ಬಂದಿದೆ.
ಅದರನಂತರದ ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಮರೀಚಿ, ಅತ್ರಿ, ಅಂಗೀರಸ,
ಪುಲಹ, ಕ್ರತು, ಪುಲಸ್ತ್ಯ, ವಸಿಷ್ಠರೆಂದು ಇವರನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿ
ದ್ದಾರೆ. ವಾಯುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಭೃಗುವನ್ನು ಇವರ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿ
ಸಿದರೂ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನೇ (ಎಂಟಾದರೂ) ಬಳಸಿಕೊಂಡಿ

ದ್ದಾರೆ. ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಸಹಾ, ದಕ್ಷಿಣಭಾರತದವರನ್ನು ಸೇರಿಸಿ
ಬಂಬಯ್ಯ ತಿರುಪತಿಗಳನ್ನು ಹೆಸರಿಸಿದ್ದಾರೆ (I. vii. ೪೩). ಕಾಳಿದಾಸನು
ಕುಮಾರಸಂಭವದ VI. ೬೫ ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಂಗಿರಸರನ್ನು
ಇವರೊಡನೆ ಅಗ್ರಗಣ್ಯರೆಂದು ಹೇಳಿ ವಸಿಷ್ಠರುಂಧತಿಯರನ್ನು
ಸೇರಿಸಿರುವರು. ಈ ಏಳುವರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಸಂಕೇತವಾಗಿ
ಹೇಳಲಾಗಿ. ಈ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ III. ೧ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ

ವಸಿಷ್ಠಃ ಕಾಶ್ಯಪೋಽಥಾತ್ರಿಃ ಜಮದಗ್ನಿಃ ಸಗೌತಮಃ ।
ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರೋ ಭರದ್ವಾಜಃ ಸಪ್ತ ಸಪ್ತರ್ಷಯೋಽಭವನ್ ॥

ಎಂದು ಹೆಸರಿಸಿದ್ದನ್ನೇ ಕಾಳಿದಾಸನು ಅನುಸರಿಸಿರಬಹುದು.
ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಶಬ್ದಸಾದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ತೋರಿಸು
ವರೆ ಕೆಲವು ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಪುರಾಣದಿಂದಲೂ ಕಾಳಿದಾಸನಿಂದಲೂ
ದಾಹರಿಸುವೆವು:

ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ

I (ಪೃಥುಃ) ರಾಜಾಭೂತ್ ಜನರಂಜನಾತ್
I. xiii. ೯೩.

II. ತತಃ ಸಮುತ್ಕ್ಷಿಪ್ಯ ಧರಾಂ ಸ್ವದಂಷ್ಟ್ರಯಾ
ಮಹಾವರಾಹಃ ... ರಸಾತಲಾದುತ್ಪಲಪತ್ರ
ಸಂನಿಭಃ ಸಮುತ್ಥಿತಃ ... I. iv. ೨೬

III ಅತ್ಯಂತನಿರ್ವಾಣಸ್ಥಂ ದುರ್ವಾಸಸಂ
ಅಶೇಷ ಮುನಿಂ. I. ix. ೨೧.

IV. ಸತಾಂ ಸಾಪ್ತಪದಂ ಮೈತ್ರಂ
ಉಷಿತೋಽಹಂ ತ್ವಯಾ ಸಹ I. xv. ೪೧.

V ಬ್ರಹ್ಮಕೇ ಪ್ರಲಯೇ ವಿಷ್ಣುಂ ಸ್ಥಿತೌ ಪಾಲಯತೇ ಮನಃ!
ರುದ್ರರೂಪಾಯ ಕಲ್ಪಾಂತೇ ನಮಃ ತುಭ್ಯಂ ತ್ರಿಮೂರ್ತಯೇ.

ಕಾಳಿದಾಸ

ಯಥಾ ಪ್ರಹ್ಲಾದನಾಚ್ಚಂದ್ರಃ ಪ್ರತಾಪಾತ್ತಪನೋ ಯಥಾ
ತಥೈವ ಸೋಽಭೂದನ್ವರ್ಥೋ ರಾಜಾ ಪ್ರಕೃತಿರಂಜನಾತ್
ರಘು IV. ೧೨.

II ರಸಾತಲಾದಾದಿಭವೇನ ಪುಂಸಾ
ಭುವಃ ಪ್ರಯುಕ್ತೋದ್ವಹನಕ್ರಿಯಾಯಾಃ
ರಘು XIII. ೮.

III ಸೋ ನಾಮ ಉಪ್ಪೇಕ್ಖದಕೇ ನ ಸಮಾಹಿತಾಂ
ಸಂಭವೇತ್ - ಶಾಕುಂತಲ IV ಅಂಕ

IV. ಯತಃ ಸತಾಂ ಸನ್ನತಗಾತ್ರಿ ಸಂಗತಂ
ಮನೀಷಿಭಿಃ ಸಾಪ್ತಪದೀನಮುಚ್ಯತೇ
ಕುಮಾರ V. ೩೯

V ನಮಸ್ತ್ರಿಮೂರ್ತಯೇ ತುಭ್ಯಂ ಪ್ರಾಕ್ಸೃಷ್ಟೇಃ
ಕೇವಲಾತ್ಮನೇ
ಗುಣತ್ರಯವಿಭಾಗಾಯ ... ಕುಮಾರ II. [illegible]

ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣ	ಕಾಳಿದಾಸ
VI ಭವತಾಂ ಅನ್ಯಸಮ್ಭಾವಿತಾನಾಂ ಪ್ರಣಯಭಂಗೋ ನ ಕಾರ್ಯಃ IV.ii.೧೧.	VI. ತದ್ಭೂತನಾಥಾನುಗ ನಾರ್ಹಸಿ ತ್ವಂ ಸಂಬಂಧಿನೋ ಮೇ ಪ್ರಣಯಂ ವಿಹಂತುಂ ರಘು II. ೫೮.
ತಸ್ಯ ಪ್ರಣಯಂ ವಿಭಂಕ್ಷ್ಯೇ: IV.ii.೨೨.	ಅಲ್ಪಸ್ಯ ಪ್ರಣಯಿನಾಂ ರಘೋಃ ಕುಲೇ ನ ವ್ಯಹನ್ಯತ ಕದಾಚಿದರ್ಥಿತಾ ರಘು XI.೨
VII. ವಿನಾ ವಂಶಧರಮೇಕಂ ಪುತ್ರಂ IV.iv.3.	VII ವಂಶಸ್ಯ ಕರ್ತಾರಮನಂತಕೀರ್ತಿಂ ಸುದಕ್ಷಿಣಾಯಾಂ ತನಯಂ ಯಯಾಚೇ ರಘು II.64.
VIII. ಹಸ್ತೇ ಪ್ರಗೃಹ್ಯ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾಂ ಗೋವಿಂದಾಂ ಸಾವಮಂಡಲಂ। ಆಕಾರತಸ್ತಸ್ಯ ವಿಶೋಲಿತೇನ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಹರಿಃ: IV. xiii. ೪೮	VIII. ಸ ಪ್ರಾಪದಪ್ರಾಪ್ಯಸ್ವಸ್ಯ ಮಾರ್ಗಸ್ಪರ್ಶ ಉಪಾಯಧರ ಸಂಸ್ಪರ್ಶಂ ವಿಧಿತಿತ ಸ್ವಯಾತನಿರ್ದ ವಿಸ್ತಾರಿತಂ - ರಘು XII.
IX ಅತ್ರ ಗಂಧಾ ತತೋ ಭೂಮಿಃ ಪ್ರಲಯತ್ವಾಯ ಕಲ್ಪತೇ - VI.iv.೧೪	IX. ಕ್ಲೇನಾತ್ತಗಂಧೋ ಮಹೀವಶ. ಶಾಕುಂತಲ - VI.
X. ಸ ಕಲ್ಪಯಿತ್ವಾ ವತ್ಸಂ ತು ಮನುಂ ಸ್ವಾಯಂಭುವಂ ಪ್ರಭುಂ ಸ್ವೇ ಪಾಣೌ ಪೃಥಿವೀನಾಥೋ ದುದೋಹ ಪೃಥಿವೀಂ ಪ್ರಭು I.xiii	X ಪೃಥೂಪದಿಷ್ಟಾಂ ದುದುಹುಃ ಧರಿತ್ರೀಂ ಕುಮಾರ I.೨.

ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ ಸಂಗತಿ ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯ ಪರಸ್ಪರ ಶಬ್ದ, ಸಾದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ಗಾಢಕಲ್ಪಿಸಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಆದರೂ ಒಂದೆರಡು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿವರಿಸಬಯಸುವೆನು. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ಪೃಥುವಿನ ಕಥೆಯನ್ನೇ ಆಧಾರವಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಕಾಳಿದಾಸನು ಪೃಥೂಪದಿಷ್ಟಾಂ ದುದುಹುಃ ಧರಿತ್ರೀಂ ಎಂಬಲ್ಲಿ ದುಹ್ ಧಾತುವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿದದು ನಮ್ಮ ಕುತೂಹಲವನ್ನೇ ಕೆರಳಿಸುವಂತಿದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಸಗರಪತ್ನಿಯೊಬ್ಬಳು 'ವಂಶಧರ'ನಾದ ಪುತ್ರನನ್ನು ಬಯಸಿದರೆ, ದಿಲೀಪನು ವಂಶದ ಕರ್ತನನ್ನೇ ಅಭಿಲಷಿಸಿ, ರಘುವನ್ನು ಪಡೆದು ವಂಶವೃದ್ಧಿ ಪಡೆದು, ಕಾವ್ಯಕ್ಕೇ ರಘುವಂಶವೆಂಬ ಹೆಸರು ಬರುವರೆಗೆ ಕಾರಣನು. ರಘುವಂಶದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ ಆನುಪೂರ್ವಿಯನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿದಂತಿದೆ.

ಕಾಲಿದಾಸನೂ ಬಾಣನೂ ಶೈವರಾದರೂ, ಶೈವ ಇತ್ಯಾದಿ ಮತವು
ಭೇದವನ್ನು ತೋರುವವರಲ್ಲ ಬಹಳವುಂಟು, ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳೆಲ್ಲ
ಒಬ್ಬರೇ ಎಂಬುವ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೊರೆಂಬ
ದು ನಮಗೆ ತಿಳಿದಿದೆ. ಕಾಲಿದಾಸನು 'ನಮಃ ತ್ರಿಮೂರ್ತಯೇ
ತುಭ್ಯಂ ಪ್ರಾಕ್ ಸೃಷ್ಟೇಃ ಕೇವಲಾತ್ಮನೇ' ಎಂದು ಸ್ತುತಿಸಿರುವಲ್ಲಿ ಗುಣ
ತ್ರಯವಿಭಾಗಾಯ ಪಶ್ಚಾದ್ಭೇದಮುಪೇಯುಷೇ ಇವರು ಪರಸ್ಪರ ಭಿನ್ನರು
ಕ್ಕ ರಾದರೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ, ಬಾಣನು ತನ್ನ ಕಾದಂಬರಿಯ ಪ್ರಾರ್ಥ
ನಾ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ:

ರಜೋಜುಷೇ ಜನ್ಮನಿ, ಸತ್ತ್ವವೃತ್ತಯೇ ಸ್ಥಿತೌ, ಪ್ರಜಾನಾಂ ಪ್ರಲಯೇ
ತಮಃ ಸ್ಪೃಶೇ
ಅಜಾಯ ಸರ್ಗಸ್ಥಿತಿನಾಶಹೇತವೇ, ತ್ರಯೀಮಯಾಯ ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮನೇ ನಮಃ

ಎಂದು ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಸಮಷ್ಟಿಗಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಗೌರವಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಕಾಲಿದಾ
ಸನೇ ವಿಕ್ರಮೋರ್ವಶೀಯದಲ್ಲಿ 'ವೇದಾಭ್ಯಾಸಜಡಃ ಸ್ವವಿಷಯವ್ಯಾವೃತ್ತ
ಕೌತೂಹಲಃ' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಉಪಹಾಸವಾಗಿ
ಕೊಂಕು, ಈ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ರಾಕ್ಷಸರಾದ ದಾನವರಿಗೆ ಕರುಣೆ ಮೇಲಾದ
ತಾರಕನಿಗೆ ಸಲ್ಲದ ವರಗಳನ್ನು ಕರುಣಿಸಿ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅನರ್ಥಕಾರಿ
ಯಾದುದರಿಂದ, ಶೈವಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪೂಜಾರಹಿತನೆಂದು
ವಿಧಿಸಿದರು. ಇದಾದರೋ ಕಾಲಿದಾಸನಿಗಿಂತ ಬಹು ಕಾಲದಾನಂ
ತರದ ಸಮಾಚಾರವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟ. ಕಾಲಿದಾಸನಾದರೋ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ
ವನ್ನನುಸರಿಸಿ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು 'ಏಕೈವ ಮೂರ್ತಿಃ ಬಿಭಿದೇ ತ್ರಿಧಾ ಸಾ
ಸಾಮಾನ್ಯಮೇಷಾಂ ಪ್ರಥಮಾವರತ್ವಂ' (ಕುಮಾರ VII.೪೪) ಬಂದಿದ್ದೀತಿ
ಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿ, ಸಂದರ್ಭಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಶಿವನನ್ನೇ
ನಾಂದೀ ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ, ಸ್ತುತಿಸಿ, ಈ ಶೈವ ಸಂಪ್ರದಾ
ಯ ಬೆಳೆದ ನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅವರಿಂದ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವನ್ನು

ಸ್ತುತಿಸುವನು. (ಕುಮಾರ VII. ೮೬). ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣ ದಲ್ಲಿಯೂ
(I. xx. ೬೬) ನಮ: ತುಭ್ಯಂ ತ್ರಿಮೂರ್ತಯೇ ಎಂಬ ದನ್ನೇ ಬಳ
ಸಿಕೊಂಡು ನಮ: ತ್ರಿಮೂರ್ತಯೇ ತುಭ್ಯಂ ಎಂದು ಕುಮಾರಸಂ
ಭವದ II ನೇ ಸರ್ಗದ ೪ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ. ಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ
ನನ್ನು ಹೊಗಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣದ I. xi. ೨೧ರಲ್ಲಿ 'ಅಜ್ಞಾಂತಿನಾರ.
ಸವರ್ಣಂ ದುರ್ವಾಸಸಾ ಅಶ್ಲೀಲಂ ಮಾಂ' ಎಂಬ ದನ್ನೇ ಬಳಸಿಕೊಂಡು
ಈ ದುರ್ವಾಸನ ಪಾತ್ರವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ವಾಚಕರಿಗೆ
ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗ ಬಹುದು. ಭಗವಂತನು 'ಅಸ್ತ್ರಾಧ: ತಪಸ: ವಿಭೂತೀನಾಂ'
ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಶ್ರೀಧರ ಅವತಾರವೇ ಆಗಿ ಅವತರಿಸಿದರೂ
ಮಹಿಮೆಯು ಸರ್ವಥಾ ಅಮಂಗಲ ಸ್ವಭಾವವೆಂದೇ ಗಣಿಸಿ, ಆತ
ನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ರಂಗಸ್ಥಳದ ಮೇಲೆ ತರಲು ಕಾಳಿದಾಸನು ನಿರಾಕರಿಸಿ
ದನು. ಉಪೋದ್ಘಾತದಿಂದ ನವಮಲ ಕೇಯನ್ನ ರಚುವಮೋಹಕ
ವಾದ ಶಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಆತನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲವೆಂದಿದ್ದಾನೆ.
ಇಲ್ಲಿಯ ದರ್ಶನವನ್ನೇ ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಭಾಗವತ
ಪುಷ್ಪಚರಿತಾರಂಭದಲ್ಲಿ ನರಸ್ತುತಿಯನ್ನು ಆತನಿಂದ ಹಾಡಿ
ಸಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಶಾಕುಂತಲದ VII. ೨೪ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ
ದುಷ್ಯಂತನ ಬಾಯಿಂದ ನುಡಿಸುವಾಗ ದುರ್ವಾಸನು
ಹೂಮಾಲೆಯನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಐರಾವತದ ಮೇಲೆ ಅಲಕ್ಷ್ಯಗ
ಇಟ್ಟು, ಅದು ಅದನ್ನು ಕಾಲಲ್ಲಿ ಗಾಳಿಗೆ ತೂರಿದ ಸಂದರ್ಭ
ವನ್ನೇ ಕಾಳಿದಾಸನು ಆಗಲೇ ಓದಿದ್ದನೆಂಬುವನೆಂದು
ನಮಗೆ ಭಾಸವಾಗುವದು. ಅಲ್ಲಿಯ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನೀಗಲು
ದದರ್ಶ ಸುಮನ: ದಾಮ: . ವಿದದರ್ಶ ಸಮಾಯಂತಂ ಉನ್ಮತ್ತ
ಗಾವತ್ಸ್ಥಿತಂ.

ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಾಧಿಪತಿಂ ದೇವಂ ಸದಾದೇವೈ: ಶಚೀಪತಿಂ॥
ತಾಮಾತ್ಮನ: ಸ ಶಿರಸ: ಸ್ರಜಂ ಉನ್ಮತ್ತಷಟ್ಪದಂ।
ಉತ್ಪಾಟ್ಯಾಮರರಾಜಾಯ ಚಿಕ್ಷೇಪೋನ್ಮತ್ತವನ್ಮುನಿ:॥
ಗೃಹೀತ್ವಾಮರರಾಜೇನ ಸ್ರಗೈರಾವತಮೂರ್ಧನಿ।
ನ್ಯಸ್ತಾ ರರಾಜ ಕೈಲಾಸಶಿಖರೇ ಜಾಹ್ನವೀ ಯಥಾ॥
ಮದಾಂಧಕಾರಿತಾಕ್ಷೋಽಸೌ ಗಂಧಾಕೃಷ್ಟೇನ ವಾರಣ:।
ಕರೇಣಾಘ್ರಾಯ ಚಿಕ್ಷೇಪ ತಾಂ ಸ್ರಜಂ ಧರಣೀತಲೇ॥
ತತ: ಚುಕ್ರೋಧ ಭಗವಾನ್ ದುರ್ವಾಸಾ ಮುನಿಸತ್ತಮ:।
ಮೈತ್ರೇಯ ದೇವರಾಜಂ ತಂ ಕ್ರುದ್ಧ: ಏತದುವಾಚ ಹ॥
ಐಶ್ವರ್ಯಮತ್ತ! ದುಷ್ಟಾತ್ಮನ್ ಅತಿಸ್ತಬ್ಧೋಽಸಿ ವಾಸವ।
ಶ್ರಿಯೋ ಧಾಮ ಸ್ರಜಂ ಯಸ್ತ್ವಂ ಮದ್ದತ್ತಾಂ ನಾಭಿನಂದಸಿ।
ತ್ರೈಲೋಕ್ಯಶ್ರೀ: ಅತೋ ಮೂಢ! ವಿನಾಶಮುಪಯಾಸ್ಯತಿ॥

I. ix - ೯ - ೧೪

ಈ ದುರ್ವಾಸನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನ 'ಸ್ರಜಮಪಿ ಶಿರಸ್ಯಂಧ: ಕ್ಷಿಪ್ತಾಂ ಧುನೋತ್ಯಹಿಶಂಕಯಾ' ಎಂಬ ಬವಣೆಗೂ ಎಷ್ಟು ಸಾಮ್ಯವಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ವಾಚಕರೇ ಊಹಿಸಬಹುದು. ಸಾಲದ್ದಕ್ಕೆ ದುರ್ವಾಸರಂತಹ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನೇ ಎರಡು ಕತೆಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದದ್ದು ನಮ್ಮ ಕುತೂಹಲವನ್ನು ಕೆರಳಿಸುವಂತಿದೆ. ಈ ದುರ್ವಾಸರ ಕಥೆಯುಳ್ಳ ಪುರಾಣದ ೩ನೇ ಅಂಶದ ೧೮ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕಾಣತಕ್ಕ ಶೈಬ್ಯೆಯೆಂಬ ಪತಿವ್ರತೆಯು ತನ್ನ ಗಂಡನಾದ ಶತಧನುವೆಂಬ ರಾಜನು ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪಾಷಂಡಿಯನ್ನು ಸಂಭಾಷಿಸಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ವಿವಿಧ ಯೋನಿಗಳಲ್ಲಿ ಜನ್ಮವೆತ್ತಿ ಪತಿವ್ರತೆಯಾದ ಮಹಾರಾಜ್ಞಿಯಿಂ

ದ ಅವನತಿಗೆ(ಯು) ಜಾತಿಯಲ್ಲ ದ್ರೋಹ ಸಂತನೆಂದು ಗುರುತಿಸು
ಇಡದು, ಪ್ರಿಯ ಜನ್ಮದ ಬಾಂಧವ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿ, ಕಲಿಸಿ ತನ್ನ
ಸಂತನ ಉದ್ಧಾರ ಸಾಧಿಸಿಂತೆಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿ [illegible] ಯೋಗ್ಯವಾಗ
ಕಾಲಿದಾಸನ ದಶಗಾಸನನ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾವಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಪ್ರ
ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವನ್ನು ವಿಧಿಸಿದರುದನವನ್ನು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ ಬರು
ತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮವು ತಪ್ಪ
ದಂತೆ ನೋಡಿಯನ್ನು ವಿಗ್ರಹದಂತೆ ಆಗುತ್ತಿದ್ದವೆಂದು ನಾವು ಮನ
ಗಾಣುತ್ತೇವೆ. ಕಾಳಿದಾಸನ ಋಷಿಕುಮಾರನು ಶಾಕುಂತಲದ
V ಅಂಕದಲ್ಲಿ 'ನ ಕಶ್ಚಿತ್ ವರ್ಣಾನಾಂ ಅಪಥಂ ಅಪಕೃಷ್ಟಃ
ಅಪಿ ಭಜತೇ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ನೆನಪಿಸಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೌತ್ಸ
ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಒಂದು ಜಿನಸು ವರ್ತರ ರಘುವಿನ ಹತ್ತಿರ
ನು ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯಾಗಿ ಒಯ್ಯ ಕೇಳಿದನು
ಬಂದರೆ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ III. x. 12ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ:

ಗೃಹೀತ ವಿದ್ಯೋ ಗುರವೇ ದತ್ವಾ ಚ ಗುರುದಕ್ಷಿಣಾಂ
ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯಂ ಇಚ್ಛನ್ ಭೂಪಾಲ ಕುರ್ಯಾದ್ದಾರಪರಿಗ್ರಹಂ

ನೆನಪು ಬಂದೇ ಬರುವದು. ರಘುವಂಶದ V. 1ನೆಯ ಶ್ಲೋ
ಕದಲ್ಲಿ: 'ಉಪಾತ್ತ ವಿದ್ಯೋ ಗುರುದಕ್ಷಿಣಾರ್ಥೀ' ಎಂಬ ಮಾತೂ,
ರಘುವಿನ ಉತ್ತರ ರೂಪವಾದ 10ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ: 'ಉಪಾತ್ತ
~~ವಿದ್ಯಾ ಸಾರ~~' ಕಾಲೋ ಹ್ಯಯಂ ಸಂಕ್ರಮಿತುಂ ದ್ವಿತೀಯಂ
ಸರ್ವೋಪಕಾರಕ್ಷಮಮಾಶ್ರಮಂ ತೇ' ಎಂಬ ಮಾತೂ ನೆನಪಿನ
ಬರುತ್ತವೆ. ಅಂತೂ ಸಹಜೀವನಾನಂದವನ್ನು ಪರಸ್ಪರರು
ಅನಿಸರೆ ತುಂಬಾ ಸಾಧ್ಯವ್ಯ ಗಣ್ಯತೆ.
ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನು
ನಡೆದಿತ್ತೆಂದು ನಂಬಿದ ಮಾತು ಕಾರಣವನ್ನು ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ

IV ಅಂಶದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಪರಾಶರರು ಮೈತ್ರೇಯನಿಗೆ ಸದ್ಯರೂಪ
ವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದೇ ಇರಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ: ಮೈತ್ರೇಯ!
ಶ್ರೂಯತಾಂ ಅಯಂ ಅನೇಕಯಜ್ವಿ ವೀರ ಶೂರ ಭೂಪಾಲಾಲಂಕೃ
ತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ: ಮಾನವೋ ವಂಶ:। ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಂ ಯೋ ಮಾನವಂ
ವಂಶಂ ಅಹನ್ಯಹನಿ ಸಂಸ್ಮರೇತ್। ತಸ್ಯ ವಂಶನಾಶ ಉಚ್ಛೇ
ದಃ ನ ಜಾತು ಭವಿಷ್ಯತಿ. ಇದನ್ನೇ ಉಪಜೀವಿಸಿ ಕಾಳಿದಾಸನು

ವೈವಸ್ವತೋ ಮನುರ್ನಾಮ ಮಾನನೀಯೋ ಮನೀಷಿಣಾಂ
ಆಸೀನ್ಮಹೀಕ್ಷಿತಾಮಾದ್ಯಃ ಪ್ರಣವಶ್ಛಂದಸಾಮಿವ॥
ರಘು I.11.

ಹೇಳಿದ್ದೆಂತ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪುರಂಜಯನ
ಕಥೆಯೋ ಕಾಳಿದಾಸನ 'ಮಹೇಂದ್ರಂ ಆಸ್ಥಾಯ ಮಹೋಕ್ಷರೂಪಂ
ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕ - ರಘು VI.72 ನನ್ನ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೆ ದೂರಕ ಬರುತ್ತ
ದೆ. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಮುಂದೆ II.22ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವಾದ
ಶಂತನುರ್ನಾಂ ಅಧಿಕತರವಾದ ... ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕ ಕುಲಂ ತೇ
... ಶಾಕುಂತಲ II.16 - ಆಪನ್ನಾಭಯ
ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವನ್ನೇ ದಿರಾಣಿ ಶಾಕುಂತಲ II.16 - ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ
ಸತ್ರೇ ಮಹೀಕ್ಷಿತಾಂ: ಖಲು ಶೌರವಾ: - ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕವು ಜ್ಞಾಪಕಕ್ಕೆ
ಬಂದೇ ಬರುವದು. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ IV.iii. ಅಧ್ಯಾಯಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ -
ಬಂದಿರುವದು. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ
ಸಪ್ತದ್ವೀಪವತೀಂ ಇಮಾಂ ಉರ್ವೀಂ ಪ್ರಶಾಸ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ
ಸಪ್ತದ್ವೀಪವತೀಂ ಇಮಾಂ ಶಾಕುಂತಲ VII ಸ್ವಲ್ಪ ಬದಲಾಯಿಸಿ
ಸ್ವಲ್ಪ ಬದಲಿಸಿ ಕಾಳಿದಾಸನು ಶಾಕುಂತಲ VII ನ್ನು ಭರತನ ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಮಾರೀಚ -
ರ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಭರತನ ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಆಮಾಗ -
ದೀಚನ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಭರತನ ಭವಿಷ್ಯವನ್ನು ಅಪ್ರತಿರಥ: ಎಂದಿರು
ವರು ಸಪ್ತದ್ವೀಪಾಂ ಜಯತಿ ವಸುಧಾಂ ಅಪ್ರತಿರಥ: ಎಂದಿರು
ವರು ಸಪ್ತದ್ವೀಪಾಂ ಓದುಗರು ಗಮನಿಸಬಹುದು.
ನು. ಇನ್ನೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಓದುಗರು ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಇವನೇ
ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನು ದುರ್ಬಲ ಆದನೆಂದು ದಿವ್ಯೋತಿಸ್ವನ್ನು ಇವನೇ
ಕೊಲ್ಲುವನೆಂದು ತಿಳಿದ ಕಾಲಶಂಬರನೆಂಬ ಅಸುರನು ಸೂತಿಗಾ

ಸ್ಥಳದಿಂದಲೇ ಶಿಶುವನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಬಿಸಾಡಿ
ದನಂತೆ. ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮತ್ಸ್ಯವು ಇವನನ್ನು ನುಂಗಿದರೂ
ಕಾರಣಿಕನಿಂದ ಜೀವಿತನಾದನು [illegible]
ಶಿ[illegible] ಇವನು ಶಂಬರನ ಪಾಕಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ
ನೆಲಸಿ, ಅಲ್ಲಿ ಮಾಯಾವತಿ ಎಂಬ ಅವನ ಪತ್ನಿಯಿಂದ ಇವ
ನೇ ಶಂಬರನ ಪಾಕಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ [illegible]
[illegible] ಮಾನನ್ನು [illegible]
[illegible] ನಿಂದ [illegible]
[illegible] ನಂತೆ. [illegible]
[illegible] ಇವ [illegible]
[illegible] ನಿಂದ [illegible]
ಅನುರಾಗ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ, [illegible] ನಂತೆ. [illegible]
ದು, ಆ ಶಿಶುವನ್ನು [illegible] ಅವನ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು [illegible],
[illegible] ಅವನ [illegible]
ಅವನಿಂದ ಶಂಬರಾಸುರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಿಸಿ, [illegible], ಅಲ್ಲಿ
[illegible] ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ [illegible]
[illegible] ಶ್ರೀ [illegible] ರುಕ್ಮಿಣಿ [illegible]
[illegible] ಕಥೆಯ [illegible]
[illegible] ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದ [illegible]
[illegible] ಕಥೆಯಲ್ಲಿ [illegible]
[illegible] ಅ [illegible]
[illegible] ಆ [illegible] ಯಲ್ಲಿ [illegible]
[illegible] ಅ [illegible] ಯಲ್ಲಿ [illegible]
[illegible] ಆ [illegible]
[illegible] ರುತ್ತಾರೆ.
[illegible] ನಮ್ಮ [illegible] ಇರುವ
ಇದೀಗ [illegible]
[illegible]. [illegible]
[illegible]
[illegible] ಯಾಗದು.

ಇವನ ಕಾವ್ಯಗಳು ನಾಟಕಗಳು, ಪುರಾಣಗಳ ಮುಂತಾದ ಕಾವ್ಯಗಳಿಂದ ಆಯ್ದ
ಕಾವ್ಯಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಕಾಳಿದಾಸನ ...
ಅಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನೋದಿ ಬರೆ ಕಾಳಿದಾಸನು ಕಾಳಿದಾ
ಸನ ವಿಕ್ರಮೋರ್ವಶೀಯ ನಾಟಕ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಂಕವನ್ನು ಬರೆ
ತರಲೋಚನೆಯೆಂಬುದನ್ನು ವಾಚಕರು ಮನನಮಾಡಬಹುದು:
ಸಪ್ತ ಶತಾಂಕನ್ನ ಯುಧಿಷ್ಠಿರಾಂಗೇ ಬುಧನ್ನ ನೆಗಸು!
ಅತುಲ ಪ್ರಭಾವ:
ತಪೋರ್ವಶೀ ಪುರೂರವಸಂ ವಿಚಿಂತ್ಯ ರಾಜರ್ಷಿ: ಉನ್ಮಾದಂ
ಅಗಚ್ಛದಿತಿ:

ಇಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ 'ಉನ್ಮಾದಂ' ಎಂಬುದು ಕಾಳಿದಾಸನ
ಉನ್ಮತ್ತ ಪುರೂರವನನ್ನೇ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದೆಂಬುದು
ಸ್ಪಷ್ಟ. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನ ಆಕರ ಗ್ರಂಥಗಳ
ಕಥೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಹೇಳಿ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ - ಮತ್ಸ್ಯಪು
ರಾಣವೊಂದನ್ನುಳಿದು - ಉನ್ಮಾದದ ಪ್ರಸಂಗವೇ ಬರುವು
ದಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಬಯಸುತ್ತೇನೆ.
ಅತಿಪ್ರಾಚೀನತಮವಾದ ಆಕರವೆಂದರೆ ಋಗ್ವೇ
ದ (I. 31.4). ಇಲ್ಲಿ ಉರ್ವಶೀ ವಿರಹ ಸಂತಪ್ತನಾದ ಪುರೂರವನ್ನು
ಅವಳನ್ನು ಬರ ಹೇಳಿ. ಅವಳನ್ನು ಹೊಂದಲಾರದೆ, ಸ್ವರ್ಗವನ್ನೇ ಸಂಪಾ
ದಿಸಿದರೆ ಅವಳನ್ನು ಪಡೆಯಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಿ ಹೊರಟುಹೋಗು
ವನು. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಪುರೂರವನ್ನು ಬ್ರಾಹ್ಮ
ಣರೊಡನೆ ಜಗಳವಾಡಿ ಗಂಧರ್ವಲೋಕದಿಂದ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ತಂದ
ಕಥೆಯನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದಲ್ಲಿಯಾದರೋ
ಇಂದ್ರನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಪ್ಸರೆಯಾದ ಉರ್ವಶಿಯು ಮಿತ್ರಾವರು

೭— ಕಾಲಿದಾಸನೂ ಅಶ್ವಘೋಷನೂ.

ಅಶ್ವಘೋಷನು ಬೌದ್ಧ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಕನಿಷ್ಕನ ಆಸ್ಥಾನಕವಿಯಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಕಾಲವು ಕ್ರಿಸ್ತಶಕದ ನಂತರ ಒಂದನೇ ಇಸ್ವಿಯೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಲಾಗಿದೆ. ಆತನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಾಗಿದ್ದು ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಪಾರಂಗತನಾಗಿದ್ದು ಅನಂತರ ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನವಲಂಬಿಸಿ, ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸುವವನಾದನು. ಬುದ್ಧಚರಿತ, ಸೌಂದರನಂದ ಎಂಬ ಎರಡು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಕಾಲಿದಾಸನಂತೆಯೇ ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾದನು. ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಾಲಿದಾಸನು ಅಶ್ವಘೋಷನನ್ನು ಅನುಕರಿಸಿದ್ದಾನೆ ಅಥವಾ ಅಶ್ವಘೋಷನೇ ಕಾಲಿದಾಸನ ಮೇಲ್ಪಂಕ್ತಿಯನ್ನನುಸರಿಸಿದನೋ ಎಂಬುದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಚರ್ಚಿತವಾಗಿ, Cowell, Keith ಇತ್ಯಾದಿ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರೆಲ್ಲ ಕಾಲಿದಾಸನೇ ಋಣಿಯೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದರೆ, ನಂದಾರ್ಗೀಕರ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಭಾರತೀಯ ಪಂಡಿತರೆಲ್ಲ ಅಶ್ವಘೋಷನೇ ಕಾಲಿದಾಸನ ಅನುಕರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದವನೆಂದು ಸಾರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಭಾರತೀಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಸಮರ್ಥಿಸಲು ಕೆಲವು ಸಬಲ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಮುಂದಿರಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕೀಥ್ ಪಂಡಿತರ ಮತದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ, ಕಾಳಿದಾಸನ ನಂತರ ಬಂದ ಮಹಾಕವಿಗಳೆಲ್ಲ ಆತನ ಪ್ರತಿಭೆಯ ಮಹತ್ವಕ್ಕೆ ಆದರದಿಂದ, ಅಲಂಕಾರ ಕಾವ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ

ಸರ್ಗ ನಿಸಳು ಬರಬೇಕೆಂದು ಮಾರ್ಗದರ್ಶನವಿತ್ತಿರುವರೋ
ಅದರ ಮಾರ್ಗವನ್ನೇ ಚಾಚೂ ತಪ್ಪದೆ ಅನುಸರಿಸಿದ್ದಾರೆಂ
ತೆ. ಅಶ್ವಘೋಷನ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಪ್ರತಿಭೆಯು
ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ನಾವು ಕಂಡರೂ, ಈ ಶೈಲಿ ತಂತ್ರದ
'ಅಂಧಾನುಕರಣೆ'ಯ ಹೆಸರು ರೂಪಗಳನ್ನು ನಾವು
ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ವ್ಯಾ
ಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶಿಸು
ವರೆ, ಶತಮಾನಗಳ ನಂತರ ಬಂದ ಭಟ್ಟಿಯು ರಾವಣವ
ಧ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮಶಃ, ಬಂದಿರುವ ಸಾಧಾರಣ 20 ಲುಙ್ (Aorist)
ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು - ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕರ್ಮಣಿ (passive
- ಒಂದೇ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ಶೇಖರಿಸುವನು. ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ
ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಉಪಯೋಗವಾದರೆ ಅರ್ಥ
ವದ, ಬದಲಾಗುವುದು, ಪಾಣಿನಿಯ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಉದಾಹರಣೆ
ಗಳೆಂದು ನಾವು ತಿಳಿಯದು ಹೊಳ್ಳು ಬೇಕೋ ಎಂಬಷ್ಟು
ಮಾತ್ರಗಳ ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವನು. ಒಂದೆರಡು
ಉದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಪರಿಶೀಲಿಸೋಣ.
ಶತ್ರೂನ್ ಭೀರುರಭೂತ್, ವಿರರಾಮ ಪಾಪಾತ್ (ಅಭಿ+ರಮ್ (ಆತ್ಮನೇ) (ವಿ + ರಮ್ (ಪರಸ್ಮೈ)
ಭೇಜೇ ಶಮಂ, ಸಂವಿಬಭಾಜ ಸಾಧೂನ್ (ಭಜ್ - ಆತ್ಮನೇ ಸಂ+ಭಜ್ - ಪರಸ್ಮೈ)
ಧೃತಿಂ ಪ್ರಯಾಗಸ್ಯ ಬಲಾನ್ಯಪಿ ಜಿಗ್ಯೇ - ವಿ+ಜಿ - ಆತ್ಮನೇ
ಚಂದ್ರಾಂಶು ಗೌರಾಂಶ್ಚ ಗುಣಾನ್ ಜಿಗಾಯ ಜಿ - ಪರಸ್ಮೈ.
ಕಾಳಿದಾಸನ ವ್ಯಾಕರಣ ಪಾದರಚನೆ - ದಾಶೋ: ಸ್ವಾನ್ಯ
ಇವಾದೇಶಂ ಸ್ಥಾಪ್ಯಂ ಸಂನ್ಯವೇಶಯತ್, ಪ್ರತ್ಯೇ

ಅಧ್ಯಯನಾರ್ಥಸ್ಯ ಧಾತೋಃ ಅಧಿಃ ಇಣಾಭವತ್ ಎಂಬ ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

ಇನ್ನಿತರ ಅನುಪ್ರಾಸಗಳನ್ನು ಪರಸ್ಪರಹೋಲಿಸಬಹುದು. ಕಾಳಿದಾಸನ ಅನುಪ್ರಾಸಗಳಾದರೋ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಅನುಪ್ರಾಸಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಅತಿಸಹಜವಾಗಿಯೇ ಬಂದಿವೆಯೆಂದೇ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಆದಿಕವಿಯು - ನೀಲಶ್ರೀ ಭಾತಿ ಭವಿಷ್ಯತಿ, ಸ ಅಲಂಘಯಿಷು: ನಲಲಂ ನಲಲಲಂ ಲವಣಾರ್ಣವಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಅತಿಸರಳಿತ ಪ್ರಾಸಗಳನ್ನು ಹೋಲಿಸಿದರೆ, ಕಾಳಿದಾಸನ ಪ್ರಾಸಗಳೂ ಅಸುಲಲಿತವಾಗಿವೆ: ಮಂದಾಕಿನೀ ಭಾತಿ ನಗೋಪಕಂಠೇ ಮುಕ್ತಾವಲೀ ಕಂಠಗತೇವ ಭೂಮೇಃ; ಮಾಯೂರೀ ಮದಯತಿ ಮಾರ್ಜನಾ ಮನಾಂಸಿ ಇತ್ಯಾದಿ. ಯಮಕಸರ್ಗವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ರಘುವಂಶದ ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿಯೇ ಇನ್ನೊಂದೆರಡು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಕ್ಲಿಷ್ಟ ಪ್ರಾಸಗಳನ್ನು ನಾವು ಕಾಣುವೆವು. ಉದಾಹರಣೆಗೆ ವಿಕ್ರಮೋರ್ವಶೀಯ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿಯ ಒಂದು ಅನುಪ್ರಾಸವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬಹುದು:

ರಥಾಂಗನಾಮನ್, ವಿಯುಕ್ತೋ ರಥಾಂಗಶ್ರೋಣಿಬಿಂಬಯಾ
ಅಯಂ ತ್ವಾಂ ಪೃಚ್ಛತಿ ರಥೀ ಮನೋರಥಶತೈಃ ವೃತಃ ॥

ಇಲ್ಲಿ 'ರಥ' ಶಬ್ದ ಅನೇಕ ಸಲ ಬಂದು ಚಮತ್ಕಾರಜನಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಇಲ್ಲಿಯ ಕ್ಲಿಷ್ಟ ಕಲ್ಪನೆಯು ಒತ್ತಡದ್ದಾಗುವದು. ಅಭಿಘೋಷಣ ಪ್ರಾಸಗಳಾದರೋ ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾಗಿವೆಯೆಂಬುದನ್ನು ವಾಚಕರೇ ಗಮನಿಸಬಹುದು. ಉದಾಹರ

ಇನಾಗಿ ಚಕ್ರಧರ ಬಾಲ್ಯದ ಚಿತ್ರನ ರೂಪಗಳನ್ನು ಬೇರೆಂತ
ಲೋಕಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಹಾಗೆಯೇ ಬಳಸಿದ್ದು ಗಮನಿಸತಕ್ಕದ್ದು:
ದು:ಖಾರ್ತೇಭ್ಯೋ ವಿಷಯಾವೃತೇಭ್ಯ: ಸಂಸಾರ ಕಾಂತಾರಪಥಸ್ಥಿತೇಭ್ಯ
ಆಖ್ಯಾಸ್ಯತಿ ಹ್ಯೇಷ ವಿಮೋಕ್ಷಮಾರ್ಗಂ ಮಾರ್ಗಪ್ರನಷ್ಟೇಭ್ಯ ಇವಾಧ್ವಗೇಭ್ಯ
ಇನ್ನೊಂದು ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಅಶ್ವಘೋಷನ ಪ್ರಾಸವರ
ಮಾದರಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರಾಸವನ್ನು ದರ್ಶಿ
ಸುವುದು : ಅಪಾರ ಪಾರ ಸಂಸಾರ ಪಾರಂ ಪ್ರೇಪ್ಸು: ಅಪಾರಯತ್
ಕಾತರರ ಅತಿಶ್ರೇಷ್ಠ ಪ್ರಾಸವನ್ನೆಲ್ಲ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಅವ
ನನಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾರೆವೆಂದು ಒತ್ತಿ ಹೇಳಬಯಸುತ್ತೇವೆ. ಒಂ
ದೇ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಇವರಿಬ್ಬರ ಶೈಲಿಯನ್ನು
ಪರಸ್ಪರ ಹೋಲಿಸಿದರೆ, ಅಶ್ವಘೋಷನ ಶೈಲಿಯು
ಹೆಚ್ಚು ಕ್ಲಿಷ್ಟವಾಗಿ ಶ್ಲೇಷ ಪ್ರಚುರವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವದನ್ನು
ವಾಚಕರಿಗೆ ಮನಗಾಣಬಹುದು. ಅವರ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ
ಇಂಥ ನಿಪುಣ ರೀತಿಯಿಂದ ಸಂಕ್ರಂದನ, ದುಶ್ಚ್ಯವನ
ಇತ್ಯಾದಿ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳು ವಿರಳವಾಗಿದ್ದರೂ ಕಾಲಿದಾ
ಸನು ಅವುಗಳನ್ನು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ
ದಿಲ್ಲ; ಕುಮಾರಸಂಭವದ ಕೊನೆಯ ಸರ್ಗದಿಂದಾರಂಭಿಸಿ
ಅನೇಕ ಸರ್ಗದ ಅಭಿನವ ಕಾಲಿದಾಸನು ಇದೇ ರೀತಿ
ಯಾದ ಅಸಂಯುಕ್ತ ಪದಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವ
ನು. ಅಶ್ವಘೋಷನಲ್ಲಂತೂ 'ದುಷ್ಕರ, ಸ್ವಾಧೀನ, ಇತ್ಯಾದ್ಯನೇಕ
ಶಬ್ದಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಇದೇ ರೀತಿ
ಯಾಗಿ ಕಾಲಿದಾಸನ ಛಂದೋವೈವಿಧ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಅಶ್ವಘೋ
ಷನ ಛಂದಸ್ಸುಗಳು ಹೆಚ್ಚಿವೆ. (ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ
ವೃತ್ತಗಳ ಮುಂದುವರಿದಿದೆ)

ಕಾರಣದಿಂದ ಸ್ವಾರ್ಥ ಸುಖವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿದ್ದ ನಿಭ
ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬರುವಳು. ಅಕ್ಕನ್ನು ತಾಗಿ ಬಂದ ಪಂಚಭೂತಗಳಾ
ದಶಾವತಾರವನ್ನು ಅವಳನ್ನು ಕಾಣಿಸಿದಾಗ ತನ್ನ ಬರಹ ಮುಖ್ಯ
ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಕಾಣುವನು, ಚಿತ್ರಲೇಖಾ ಕಾಣಿಸಿ ಕೊಟ್ಟ
ದಿಬ್ಬರು, ಈ ಬರಹನಿಯ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ದಿಗ ಬರದಂತೆ ಕೊ
ಟ್ಟ ಅತನೊಡನೆ ಇರಲಿಬಯಸುವಳು. ಸ್ವರ್ಗದ ಇಷ್ಟ ಸುಖದಿಷ್ಟ
ಸಂಭರ್ಮದಿಗೆ ಇವಳಿಲ್ಲದೆ ಸುಖವು ಕಡಿಮೆಯಾಗಲು, ಅವರು ಕೋ
ಹೋಟ ಈ ನಿಯು ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯು, ಬೇಕೆಂದೇ ಊರ್ವಶಿಯು
ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ರಾತ್ರಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಪಹರಿಸಿ ಗಂಧರ್ವರು ಚಿತ್ರ
ಲೇಖೆಯಾಗಿ ಮಲಗಿದಾಗ ಅಪಹರಿಸುವರು. ನಿಯು ಪಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿ
ಲ್ಲದಾಗಿ ಅವನು ಸುಮ್ಮನಿರಲು, ತನ್ನ ಮುಖ್ಯ ಚಿತ್ರಗಳೂ ಅ
ಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಂತರ ಮಲಗಿರುವ ಪೆಂಡು ಪೆಂದಿನ
ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ನಮ್ಮಂತೆ ನಂತರ ಮಲಗಿರುವ ಬಿಡಿಸಲು ಹೊರಟಾಗಲು
ಲು, ಚಿತ್ರಲೇಖಾ ಮೋಹಿನಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಲು ಹೊರಟಾಗ
ಗಂಧರ್ವರು ಬೇಕೆಂತಲೇ ಮಿಂಚು ಹೊಳೆಯುವಂತೆ ಮಾಡಿದಾಗ
ಊರ್ವಶಿಯು ಬೆಚ್ಚಿಬಿದ್ದಳು. ಅದೃಶ್ಯಳಾದಳು. ಪುರೂರವ
ನು ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಬಂದಾಗ ಅವಳನ್ನು ಕಾಣದೆ ತನ್ನ
ಸ್ವ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಲು ಹೊರಟು ವಿರಹಿಯಾ
ಗಿ ಬಳಲುವನು. ಅವಳನ್ನು ಹುಡುಕಲು ಹೊರಟು ವಿಹರಿಸುವವನ್ನ
ಬಂದಿತ್ತ ಅಪ್ಸರೆಯರೊಡನೆ ಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ವಿಹರಿಸುವವನು. ಅಪ್ಸ
ರೆಯು ಅಂಗಲಾಚಿ ಬೇಡಿ ಹಿಂತಿರುಗೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುವನು. [illegible]
ಕೆಂಡು ಅಂಗಲಾಚಿ ಬೇಡಿ ಹಿಂತಿರುಗೆಂದು ರೋದಿಸುವನು. ಆದ್ರೆ
ತನಗೆ ಅವನೊಡನೆ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದವಳು ಉತ್ತರಿಸಿದಾ
ಗ ವರ್ಷಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಯಾದರೂ ಬರುವನೆಂದು ಹೇಳಿ ಕೊಂಡು ಆದಮಕ್ಕ
ನ್ನು ಅವಳೊಡನೆ ನೋಡುವನು. ಇದರಿಂದ ತೃಪ್ತನಾಗದೆ ಗಂಧ
ರ್ವರ ಪಟವನ್ನು ಕೋರಿ, ಅನಗನರ ವಿಧಾನವನ್ನು ಪಡೆದುಕೊಳ್ಳೆ

ದು, ಗಾನ-ಗಾಂಧರ್ವ ವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅವುಗಳ ಪ್ರಭಾ
ವಿಮಾಗಮವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಯೋಗಿಯಾಗುವನು.

ಕಥಾಸರಿತ್ಸಾಗರದ ಪ್ರಕಾರವಾದರೆ ಇವರಿಬ್ಬರ
ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರಣಯವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ತಿಳಿದು ಆತನಿಂದ ಪ್ರೇ
ರಿತನಾಗಿ ನಾರದ ಮುನಿಯು ಅವಳನ್ನು ಪುರೂರವನಿಗೆ
ಒಪ್ಪಿಸಿದ್ದಂತೆ. ಒಂದು ಬಾರಿ ವಿಕಾಶ ಇವರಿಬ್ಬರು ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ
ಹೋದಾಗ, ಅಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ವಿಜಯೋತ್ಸವವನ್ನು ಕೊಂಡಾಡ
ಲು ರಂಭೆಯ ನರ್ತನವೇರ್ಪಡುತ್ತಿತ್ತಂತೆ. ಆಗ ಅವಳ ನೃ
ಅಪಸ್ವರವಾಗಿ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ನರ್ತಿಸಿದ್ದಳು ಎಂದು ಪುರೂ
ರವನು ಅಪಹಾಸ್ಯ ಮಾಡಿದಾಗ ತುಂಬುರುವಿನಿಂದ ಶಾಪಿತ
ನಾಗಿ ಊರ್ವಶಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವನಂತೆ. ಕಠಿನವ
ದ ತಪಶ್ಚರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಅವಳ
ನ್ನು ಪಡೆದನೆಂದು ಕಥೆಯ ಸಂಗ್ರಹ.

ಇವೆಲ್ಲ ಆಕರಗಳಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲೇಖದ ಸಾದೃಶ್ಯ ಬಂ
ದಿಲ್ಲ. ಬಂದಿರುವುದೆಂದರೆ ಮತ್ಸ್ಯ ಪುರಾಣದ ಕಥೆಯಲ್ಲಿ
ಮಾತ್ರ. ಅಲ್ಲಿಯ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೀಗೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬಹುದು.
ಬುಧಪುತ್ರ ಇಳೆ ಇವರ ಮಗನಾದ ಪುರೂರವನು ಪಟ್ಟಕ್ಕೆ
ಬಂದನಂತರ ಧರ್ಮಿಷ್ಠನಾಗಿ ಅನೇಕ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗಗ
ಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿ, ಕೇಶಿಯೇ ಮೊದಲಾದ ದೈತ್ಯರನ್ನು ಕೊ
ಂದು, ಸಪ್ತದ್ವೀಪಗಳಿಗೂ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಾದನಂತೆ. ಇವ
ನ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಮರುಳಾದ ಊರ್ವಶಿಯು ಇವನನ್ನು

ಹೋಲಿಸಿ ವರ್ಣಿಸಿದ ಸೌಂದರ್ಯ ಪ್ರಭೆ. ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮ,
ಅರ್ಥ, ಕಾಮಗಳು ಮೂರ್ತಿವೆತ್ತವರಾಗಿ ಇವನಲ್ಲಿ ಬಂದು ತಮ್ಮ
ಶ್ರೇಷ್ಠ ಯಾರೆಂದು ಇವನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ
ಧರ್ಮನಿರತನಾದ ರಾಜನು ಧರ್ಮವನ್ನೇ ಮೊದಲೆಂದಾಗ ಅರ್ಥ
ಕಾಮಗಳು ಕುಪಿತರಾಗಿ ಇವನನ್ನು ಶಪಿಸಿದರಂತೆ. ಕಾಮ
ಪರವಶನಾಗಿ ಈ ರಾಜನು ಉನ್ಮತ್ತನಾಗಿ ಗಂಧಮಾದನವ
ನದಲ್ಲಿ ಅಲೆದನಂತೆ. ಆದರೆ ಧರ್ಮದೇವತೆಯ ಅನುಗ್ರ
ಹದಿಂದ ಶಾಪವಿಮುಕ್ತನಾಗಿ ಧರ್ಮಿಷ್ಠನಾಗಿ ಬಾಳಿದನು
ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ವಂಶವು (ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕವಾಗಿ) ನೆಲೆಸುವಂ
ತೆ ವರವನ್ನು ಪಡೆದನಂತೆ. ಹಾಗಿರುವಾಗ ಊರ್ವಶಿಯು
ನೆಸು-ಬರನ್ನು ಧರಿಸುವಾಗ ಕೇಶಿಯೆಂಬ ದೈತ್ಯನು ಊರ್ವಶಿ
ಯನ್ನು ಅವಳ ಸಖಿಯಾದ ಚಿತ್ರಲೇಖೆಯನ್ನು ಅಪಹರಿಸಿ
ದಾಗ ನಾಯಕನು ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಅವನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನು
ಪಾರುಪಡಿಸಿದನಂತೆ. ಕೇಶಿಯು ಇಂದ್ರನ ವೈರಿಯಾಗಿದ್ದರಿಂದ ಆ
ತನನ್ನು ಕೊಂದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಮೈತ್ರಿಯು ಲಭಿಸಿ ಆತನ
ಸಭೆಗೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನಂತೆ. ಅಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿನ ಲಕ್ಷ್ಮೀ
ಸ್ವಯಂವರವೆಂಬ ನಾಟಕವನ್ನು ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀಯರು ನಟಿಸುತ್ತಿ
ದ್ದಾಗ ಊರ್ವಶಿಯು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಾಗಿ ನಟಸೂತ್ರಧಾರನ ಮೋಹದಿಂ
ದ ಪ್ರೇಮ ಮರೆತು ತನ್ನ ಪಾತ್ರಾಭಿನಯದಲ್ಲಿ ತಪ್ಪುಮಾಡಿ ಭರತ
ನ ಶಾಪಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರಳಾದಳಂತೆ. ಆ ಶಾಪದ ಪ್ರಕಾರ ಪುರೂರವನ
ತೆಯಾಗಿ ಬಾಳಿದಳಂತೆ. ಶಾಪವಿಮುಕ್ತಳಾದರೂ ಮನ

ಪುರೂರವನನ್ನು ಕೂಡಿ ಆತನಿಂದ ಎಂಟು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆ
ದಳಂತೆ.

ಈ ಮತ್ಸ್ಯ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಊರ್ವಶಿಯು ಲತೆ
ಯಾಗಿ ಮಾರ್ಪಟ್ಟುದು ಇತ್ಯಾದಿ ಬಂದಿರುವ ಸಂದರ್ಭಗಳು
ಕಾಳಿದಾಸನ ಕಥೆಯನ್ನೇ ಹೋಲುವುದನ್ನು ನಾವು ಗಮನಿ
ಸಬಹುದು. ಇದಂತೂ ಹೇಳಿ ಇರಲಿ, ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣದ
ಕಥೆಯೇ ಕಾಳಿದಾಸನ ನಾಟಕವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿರಬೇಕೆಂದು
ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಿಮರ್ಶಕರಾದ Sri S.K. De (I.H.Q. XVI. Part I
ಮತ್ತು M.B. Emeneau JAOS. Vol LXXXii pp 41-45
ಪುಟ(10?) ಇವರೆಲ್ಲ ಭಾವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಹರಿ
ವಂಶ, ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣಗಳು ಮಾತ್ರ ಕಾಳಿದಾಸನಿಗಿಂತ
ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ರಚಿತವಾದವುಗಳು, ಉಳಿದ ಪುರಾಣಗಳೆ
ಲ್ಲ ಗುಪ್ತರ ಕಾಲದ ನಂತರವೇ ಈಗಿನ ರೂಪವನ್ನು ಪಡೆ
ದವೆಂದು ಪುರಾಣ ವಿಮರ್ಶಕರೆಲ್ಲ ಒಪ್ಪಿರುವರು.*:

.*: ಒಂದೇ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹರಿಸುವದಾದರೆ ಅಭಿ
ಘೋಷಿಸು ಕಾಳಿದಾಸನ ಉನ್ಮತ್ತ ಪುರೂರವನನ್ನೇ ಬಲ್ಲ
ಸಹೃದಯ ತನ್ನ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ರಚಿಸಿದ್ದಾನೆಂದು ಧಾರಾಳವಾಗಿ
ಒಪ್ಪಬಹುದೆಂದು ಹೇಳಬಯಸುತ್ತೇನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಗುಪ್ತ
ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನು ಜೀವಿಸಿದ್ದನೆಂಬುದಾ
ದವು ಅನಾದರಣೀಯವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ, ಕ್ರಿಸ್ತಪೂರ್ವ ಮೊದ
ಲನೆಯ ಶತಕದಲ್ಲಿ - ಶುಂಗ ಪುತ್ರ ಅಗ್ನಿಮಿತ್ರನು ವಿದಿಶೆಯ
ನ್ನು ತನ್ನ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದನು - ಆತನಿದ್ದಿರ
ಬೇಕೆಂದು ಉಪಸಂಹರಿಸುವೆವು.

.X. next para.

ಬುದ್ಧಚರಿತದ III. xiii ರಿಂದ xxiv ನೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳು
ಕಾಳಿದಾಸನ ರಘುವಂಶದ VII. v ರಿಂದ xii ನೆಯ ಶ್ಲೋಕ
ಗಳ ಅನುಕರಣೆಯೆಂದು, ಕೆಲವರು, ವಿಭಿನ್ನಾಂಶವುಳ್ಳ ಇದರ
ವಿಪರೀತವೆಂದು ಕೆಲವು ವಿಮರ್ಶಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿ
ರುವದಷ್ಟೆ. ಸಂದರ್ಭವೇ ಬೇರೆ. ರಘುವಂಶದಲ್ಲಿ ಮದು
ವಣಿಗ. ಅಜಕುಮಾರನ ವರ್ಣನೆಯಾಗಿದ್ದರೆ ಬುದ್ಧಚರಿ
ತದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧನು ವಿಹಾರಕ್ಕೆಂದು ಅಲಂಕೃತನಾಗಿ ಹೊರಟು
ಭಿಕ್ಷುಕ, ರೋಗಿ ಮೃತ್ಯು ಸಾಯುವ ಸಂನಿವೇಶಗಳ(ನ್ನು ಕಣ್ಣಾ
ರೆ ಕಂಡು ದುಃಖದಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾಗಿ ಹಿಂತಿರುಗುವದು.
ಇಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧನು ಅಲಂಕೃತನಾದವನಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಯು
ವತಿಯರು ಪರಮಪುರುಷನ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾರುಹೋದ
ರೆಂಬುವದು ಬುದ್ಧನಿರ್ವಾಣಿಗೆ ಉಚಿತವಲ್ಲವೆಂದು ಹಿಸಿಯ
ರುದ್ಧೈ: ಪುಷ್ಪೋಭಿ: ಖಲು ನಾಸ್ತಿ ಭಾವಾರ್ಥ (III. 22) ಅದು
ಜಾನ್‌ಸ್ಟನ್ ಬರೆದಿರಬೇಕೆಂದು ಪ್ರೊ. ಹೂಲಿನ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾದ
ಸಂಶಯವನ್ನು ವಾದಿಸಿರುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನ
ಅಭಿಜ್ಞಾನ ಶಾಕುಂತಲದ ಆರನೆಯ ಅಂಕದ
ರಮ್ಯಾಣಿ ವೀಕ್ಷ್ಯ ಮಧುರಾಂಶ್ಚ ನಿಶಮ್ಯ ಶಬ್ದಾನ್
ಪರ್ಯುತ್ಸುಕೀಭವತಿ ಯತ್ಸುಖಿತೋಽಪಿ ಜಂತುಃ ।
ತಚ್ಚೇತಸಾ ಸ್ಮರತಿ ನೂನಮಬೋಧಪೂರ್ವಂ
ಭಾವಸ್ಥಿರಾಣಿ ಜನನಾಂತರ ಸೌಹೃದಾನಿ ॥

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದ ಸ್ಫೂರ್ತಿ ಬುದ್ಧಚರಿತದ ಅಶ್ವಘೋಷನ
ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಬರೆದಿರಬಹುದೆಂಬುದನ್ನೂ
ಊಹಿಸಲು ಅವಕಾಶ ಬಹುದು.
ಇಂತಹ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ... .X.

೪- ಪ್ರಾಚೀನಾರ್ಥಗಳುಳ್ಳ ಉಪಯುಕ್ತ ಶಬ್ದಗಳು.

ಕಾಲಮಾನದ ಕೆಲವು ಪದಗಳಿಗೆ ಆಧುನಿಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲದಿರುವುದು ನಮ್ಮ ಕುತೂಹಲವನ್ನು ಕೆರಳಿಸುವಂತಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಸ್ತವಿನ ಅನಂತರ ರೂಢಿಯಾಗಿ ಬಂದ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದಾಗಿ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನಿಲ್ಲಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಸಂಹಾರ ಶಬ್ದವನ್ನು ನಾವೆಲ್ಲರೂ ಕೊಲ್ಲುವುದೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಬಳಸುತ್ತೇವೆ. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ರಾವಣಸಂಹಾರ, ಪೌಲೋಮಿ ಸಂಹಾರ ಇತ್ಯಾದಿ. ಆದರೆ ಕಾಲಮಾನ ತನ್ನ ಪ್ರಥಮ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರನ್ನು ಕುಮಾರ ರಾಮಸಂಹಾರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಚರಿತ್ರೆ ಸುವಿಕೆ ಎಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಗ್ರಂಥದ ಆರು ಕುಮಾರರಾಮನ ಸಾಂಗತ್ಯವನ್ನು ಇದು ಬಳ್ಳಿಗಾ ತಿಳಿರುವುದರಿಂದ- ಸಂಶ್ರಯವುಂತೆ ಕುಮಾರರಾಮನ ಸಾಂಗತ್ಯ ಎಂಬವು ತ್ರೈತ್ರಿಯಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ.

ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಅನಿಷ್ಪತ್ತಿನ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಇದ್ದು ಅತಿ ಬೇಜಾರಾಗಿರಲು, ತನ್ನನ್ನೆಬ್ಬ ಸನ್ನೆ ಗಂಡು ಹೆಣ್ಣೆಂದು ಎರಡಾಗಿ ಭಾಗಿಸಿಕೊಂಡು, ಇಬ್ಬರೂ ಸೇರಿ, ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿ ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿ ವಿಧಿಯ ಮಾಡಿದರೆ ಈ ದಾನ ಸಂಭೋಗ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಸಲಗಳುಳ್ಳ

ರಮುಕ್ತವಾದುದರಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಗಂಡು
ಆದಾಗ ದ್ಯಾಗ ಹೆಣ್ಣು ಆತನನ್ನಿಂದಸ್ಸು ತನ್ನಿಂದಲೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ,
ಹಾಗೆಯೇ ಗಂಡುಕುದುರೆ ಹೆಣ್ಣುಕುದುರೆ, ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ
ಸೃಷ್ಟಿಸಿಕೊಂಡು, ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಪರಸ್ಪರ ಸೇರಿ ಬರಲೆಂದು
ಹೇಳುವಾಗ ಸಮಭವತಾಮ್ ಎಂಬ ಲಙ್ ಪ್ರಯೋಗ (Imperfect) ವಿ
ದೆಯಷ್ಟೆ. ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ, ಇವರಿಬ್ಬರೂ
ಕಾಮುಕರಾಗಿ ಮೈಥುನವನ್ನು ಆಚರಿಸಿದರೆಂದು ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಳಿಯ
ಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕಾಳಿದಾಸನು ಕುಮಾರಸಂಭವ ಕಾವ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರಿ
ಡುವಾಗ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿರಬೇಕೆಂದು ತೋರು
ತ್ತದೆ. ಇದೇ ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ತೋರುವ ಅ
ರ್ಥ. ಅರ್ಥಾತ್ ದಂಪತಿಗಳ ಪ್ರಥಮ ಸಮಾಗಮವೆಂಬ ಅ
ರ್ಥವೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಾಗಿ ಕಾವ್ಯನಾಮದ ತಾತ್ಪರ್ಯ
ವನ್ನು ಕುಮಾರಸ್ಯ ಸಂಭವಃ ಎಂದು ಹೇಳದೆ ಕುಮಾರಾರ್ಥಃ
ಸಂಭವಃ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇದರಿಂದ ಇಷ್ಟಾರ್ಥವೇ
ಸಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸಾಮಾನ್ಯ ಚಿತ್ತ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿ ಸರಿ
ಯಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ. ಕುಮಾರನ ಜನ್ಮ
ವೇ ಕಾಳಿದಾಸನ ಅಭಿಮತವಾಗಿದ್ದರೆ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸ
ರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಾವ್ಯವನ್ನು ಮುಗಿಸಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೆ ಈಗ ತಾರಕ
ವಧಾಂತವಾಗಿರುವದಷ್ಟೆ. ಕೆಲವರು ಜನ್ಮದ ಫಲ ಅಂತಿಮ
ವಾದ ತಾರಕವಧವಿಲ್ಲ ಅನಾಗತವಾಗಿ ಹೇಳಿಯೆಂದು ಕ್ಲಿ
ಷ್ಟಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡಿ ಉಪಪತ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಯೋ ಬಿಡು
ವರು. ಈ ಅನುಚಿತವಾದ ಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದಕ್ಕೆ
ಆ ಪ್ರಾಚೀನಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಿಸುವ ದೋಷಮಾರ್ಜನವಾಗಿರಬೇಕು.

ಧನ = ವಿಜ್ಞಾನ ವೆಂಬುದು ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವಂಥ ದ ಅರ್ಥ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ
ದಲ್ಲಿ- ಕಥಂ ನ ಶಕ್ಯಸ್ಯ ನಯನೋ ಪ್ರಯೋಗ: ಶ್ರೀ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥ ಸ್ವ-
ಪಂಯಸ್ಥಿನಾಂ- ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದು ಸ್ವತ್ವ ಪ್ರಭುತ್ವಕಾರ
ಅರ್ಥವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ತಿಳಿಯುವುದಾಗಿದೆ.

ಅರ್ಥಾತ್ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕಾಳಿದಾಸನಲ್ಲಿ ಎರಡಾಗಿ ಕಾರ್ಯ ವೇತನ
ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಒಂದನೇ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ರಘುವಂಶ-
ಅರ್ಥಾನುವರ್ತನೆ ಅರ್ಥ: ಎಂಬಲ್ಲಿಯೂ, ದ್ವಿತೀಯಾನ್ವರ್ಥನ
ಹೋಮ ಪ್ರಯೋಗ ಎಂಬುದು ಏರನೇ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯುಕ್ತ
ವಾದವನ್ನು ನಾವು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಅಭಿಜ್ಞಾನಶಾಕುಂತಲದಲ್ಲಿಯೂ
ಹೆ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಾಧ ನವ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ಅದರ
[illegible] ಬಂದಿದೆ.

ಗೆ ಅರ್ಥಾಂತರದಲ್ಲಿ ಕಥೆಯುವ ದು [illegible] ವಾದ (ಅರಣ್ಯಸ್ಯ [illegible]-
ಅರಣ್ಯಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಾಣಿಜ್ಯ [illegible] ಎಂಬ ಅರ್ಥವೇ ಸೂತ್ರದ ಪ್ರಕಾರ) ಅರಣ್ಯವಾಸಿ [illegible] ದವರು. ಉದಾ: ಶಾಕುಂತಲ II.- ತಪ: [illegible]
ಅರಣ್ಯಕ [illegible] ನ:. ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು [illegible]
ದಪದಾರ್ಥಗಳ ಬಗ್ಗೆ ವೆಂಬುದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು [illegible].

ಕಾಳಿದಾಸನು ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ಆಚಾರ ಪ್ರವರ್ತಕರೆಂದು
ಶಿವನ ಬಾಯಿಯಿಂದ (ಕುಮಾರ VI. 31) ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದನು [illegible]
ಸನ್ಮಾರ್ಗ [illegible] ಅವರೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ
- [illegible] ಇತಿ [illegible]
ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗ (ಶಾಕುಂತಲ IV) ಇಂಥಾ [illegible]
[illegible] ವಾಕ್ಯವನ್ನು [illegible] ಎಂಬುದು [illegible]. ಈ ವಾಕ್ಯವನ್ನು

ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು 'ಸೋಂತೋವನೋಲುವಕಂ ಜಲಯು' ಆ
ವನಾಂತಾದೋದಕಾಂತಾತ್ ಪ್ರಿಯಂ ಪಾಂಥಮನುವ್ರಜೇತ್
ಎಂದು ವಶಿಷ್ಠ XI. ೧೪ ರಲ್ಲಿ 'ಆನೀಲವೇಗಾಂತಂ ಅನುವ್ರ
-ಜೇದನುಜ್ಞಾನಾದ್ವಾ' ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿರಬೇಕಾಗಿ ತೋರು
ತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಕುಮಾರ VII ಆರನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬಂಧುಸ್ತ್ರಿಯೋ
ಯಾ: ಪತಿಪುತ್ರವತ್ಯ: ಎಂದು ಹೇಳುವಾಗ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ
ಬಂದಿರುವ ಜೀವದ್ಭರ್ತೃಕಾ: ಜೀವದಪತ್ಯಾ:' ಹೆಂಗಸರೇ ಅಲ್ಲಿ
ಯಾಗುವವನು ವಧುವಿನ ಮನೆಗೆ ಬಂದ ಕೂಡಲೆ ಆತನನ್ನು ಸ್ವಾ
ಗತಿಸಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವನ್ನೇ ನೆನಪಿಗೆ ತಂದಂತಿದೆ. ಹೀಗೆ
ಯೇ ಶಾಕುಂತಲದ V ಕ್ಕಯ ೧೮ ರ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಂ ಬಂಧುಕೃತ್ಯಂ
ಪ್ರಜಾನಾಂ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನಸ್ಮೃತಿ
ಗಳಲ್ಲಿ ಬಂದ ಬಂಧುಶಬ್ದದ ನಿರ್ವಚನವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿದಂತಿದೆ.

ಈ ಬಂಧುಶಬ್ದದ ಪರಿಶೀಲನಾವಸರದಲ್ಲಿ ಕಾಲಿ
ದಾಸನು ಮೇಘದೂತದಾದಿಯಲ್ಲಿ ದೂರಬಂಧು: ಎಂದು
ಹೇಳಿದ್ದು ರಘುವಂಶ XIV ರ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ವೈದೇಹಿಬಂಧೋ:
ಹೃದಯಂ ವಿದದ್ರೇ ಎಂದಂದದ್ದು ನಮ್ಮ ನೆನಪಿಗೆ ಬಂದರೆ
ಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಈ ಪ್ರಾಚೀನ ಸ್ಮೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಂಧುಶಬ್ದ
ಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದ ಜ್ಞಾತಿ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದು ಗಂಡನ ಬಂಧು ಹೆಂಡತಿ,
ಹೆಂಡತಿಯ ಬಂಧು ಗಂಡನೆಂಬುದೂ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಜ್ಞಾತಿ
ಬಂಧು ವಿವೇಕವನ್ನು ಶಾಕುಂತಲದ V ನೆಯ ಅಂಕದ ಪೂರ್ವೋ
ದಾಹೃತವಾದ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ - ಅತಮಜ್ಞು ವಿಭವೇಷು ಜ್ಞಾತಯ:
ನಂತು ನಾಮ ಕ್ಷೇಮ ಕು ಪರಿಸಮಾಪ್ತಂ ಬಂಧುಕೃತ್ಯಂ - ಎಂ
ದು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ವಿವರಿಸಿದಂತಿದೆ. ಈ ತೋಟಪರೀಕ್ಷಿಸದ ಶ್ಲೋಕ

ಉತ್ಸವೇ ವ್ಯಸನೇ ಚೈವ ದುರ್ಭಿಕ್ಷೇ ಶತ್ರುವಿಗ್ರಹೇ
ರಾಜದ್ವಾರೇ ಶ್ಮಶಾನೇ ಚ ಯಸ್ತಿಷ್ಠತಿ ಸ ಬಾಂಧವಃ ॥
[illegible] ಚೇನಸ್ತೀತ ಕಾರಣ ಬಂಧು ಶಬ್ದ ದಲಕ್ಷ್ಣಾವನ್ನು [illegible]
ತರುವಂತಿದೆ.

ದರ್ಶನಂ - ಇದಕ್ಕೆ ಮರೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಮತ್ತು ಕಾಲಿದಾಸನಲ್ಲಿ ತೋರುವುದು. ಉದಾ: ಶಾಕುಂತಲ III ಅಧಿ - ಶಕುಂತಲಾವ್ಯಸನಾತ್ ಕೇಳಿ ಮದಿಯನ್ನು ನ ೩ ಸ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯೋಗಾ ಮಿಲ್ಲ ದರ್ಶನಂ; ವಿಕ್ರಮ ಸ್ಮಿತ್ರ V ಅಧಿ - ನಾಂತ್ರಿ ಪರಿಷದೋ ಪ್ರಾಲೋಚಿಸ ದರ್ಶನಂ. ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಸಾವಿರ ಮನುಷ್ಯ ಉದ್ದೇ ದನಂತರ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿವ ಬಲ್ಲ ಶಾಸ್ತ್ರವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಅಧಿಕಾರಿ ಬಂದಿದೆ. ವೇದಾಂತದರ್ಶನ, ಯೋಗದರ್ಶನ ಇತ್ಯಾದಿ. ಇದನ್ನು ಕೌಟಿಲ್ಯನ ಅರ್ಥ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗ ಶಾಯ [illegible] ದರ್ಶನ ಸಮ್ಯಗ್ದರ್ಶನಂ ಪ್ರಯಾಗಿ ಸಾಂಗಿನಿ, ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಇತಿ ಕೌಟಿಲ್ಯದರ್ಶನಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಯಾಕ್ಷ ಹೇಳುವಾಗ ಬರುವದು. ದರ್ಶನ ಶಾಸ್ತ್ರ, ನಮ್ಮ ಮಹರ್ಷಿ ಕಳಸಿದಂಥ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಬಂದಕ್ಕಿಂದರೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕತ್ವಾದಿ ನಂತರ ಎರಡೆನಿಸು ಶತಮಾನದನಂತರದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಾಗಿದೆ.

ನಿರ್ವಾಣ - ಇದನ್ನು ಕಾಲಿದಾಸನು ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಒಂದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥ ಆತ್ಯಂತಿಕ ನಾಶ - ಉದಾ - ನಿರ್ವಾಣಭೂಯಿಷ್ಠಮ್ ಅಥಾಸ್ಯ ವೀರ್ಯಂ - ಕುಮಾರ III. ೫೨. ಇಲ್ಲಿ ಕಾಮನ ವೀರ್ಯವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಾಶವಾಗಿತ್ತೆಂಬುದು ನಿಷ್ಠಾ ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತದ ಅರ್ಥ. 'ವಾ' ಧಾತುವಿಗೆ ನಿರ್ ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗ ಉಪಹಿತವಾಗಲು, ಅದರ ನಿಷ್ಠಾ ರೂಪ (past passive participle) ನಿರ್ವಾತ ಎಂದಾದರೆ, 'ತ' ಪ್ರತ್ಯಯಕ್ಕೆ ಕೆಲವೆಡೆ ಆದೇಶವಾಗಬಹುದೆಂಬುದು 'ನಿರ್ವಾಣೋऽವಾತೇ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥ. ಅರ್ಥಾತ್ ನಿಷ್ಠಾ ರೂಪಗಳು ನಿರ್ವಾತ, ನಿರ್ವಾಣ ಎಂದಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಅರ್ಥವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಬೌದ್ಧರು ದೀಪವು ಆರಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಜೀವವು ಸಂಪೂರ್ಣ ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆಂದು ನಿರ್ವಾಣವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡರು. ಕಾಲಕ್ರಮೇಣ ತತ್ತ್ವಶಾಸ್ತ್ರದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ~~ಈ~~ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಜನರಿಗೆ ರುಚಿಸದೆ, ಮರಣಾನಂತರದ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಸುಖದಾಯವಾಗಿಯೇ ಚಿತ್ರಿಸಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿದರು. ಹೀಗಾಗಿ 'ನಿರ್ವಾಣ'ವೆಂದರೆ ಆತ್ಯಂತಿಕ ಸುಖವೆಂಬ ಎರಡನೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡರು. ಈ ಎರಡನೇ ಅರ್ಥವು ಕಾಲಿದಾಸನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರೂಢವಾಗಲಾರಂಭಿಸಿತ್ತು. ಉದಾ: ವಿಕ್ರಮೋರ್ವಶೀಯ II ನಿರ್ವಾಣಾಯ ತರುಚ್ಛಾಯಾ ತಪ್ತಸ್ಯ ಹಿ ವಿಶೇಷತಃ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ತಪ್ತನಾದವನಿಗೆ ಮರದ ನೆರಳು ಸುಖವನ್ನುಂಟು

ಹುಡುಕಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಕ್ರಿ. ಪೂ. ಆರನೆಯ ಶತ
ಮಾನದಲ್ಲಿ ಗೌತಮಬುದ್ಧನು ಉಪದೇಶಿಸಿದಾಗ ನಿರ್ವಾಣ
ನಾಶವೆಂದರ್ಥವಿದ್ದು, ಎರಡುಮೂರು ಶತಮಾನಗಳಿಂದ
ಸಂಸಾರನಾಶವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದವರು ಕಾಲಕ್ರಮೇ
ಣ ಆ ವಿವರಣವನ್ನು ಹೇಳಿಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕಾರವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿ
ಸಲಾರಂಭಿಸಿರಬಹುದು.

೫ - ಜ್ಯೋತಿಷ ಹೋರಾಶಾಸ್ತ್ರಾಂ ಇವ ಸುವಿಸ್ತರಂ

ದರ ಮಾನವರು ಆ ತಿಥಿ ನಕ್ಷತ್ರಯೆಂದು ಕೂಡಿದ
ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಬರುತ್ತಿದೆಯಷ್ಟೆ. ಆದರೆ
ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನು ಶ್ರೇಷ್ಠ ಪ್ರೀತಿಸ್ವಾದ
ವೃತ್ತಿಯೆಂದೇ ಭಾವಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸ್ಥೈರ್ಯ
ಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಕಾಲಿದಾಸಾದಿಗಳ ಕಾವ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ
ಶೀಲ ಚರಿತ್ರೆಯ ವಿವರದಲ್ಲಿ ಗಮನಿಸಬಹುದು. ನಮ್ಮ ಮಂ
ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಮಯಾರ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಹೋಮ ವ್ಯಾಸಂಗಸಂ
ಬರಸ್ಕ 'ಗೋಬ್ರಾಹ್ಮಣೇಭ್ಯ: ಶುಭಮಸ್ತು ನಿತ್ಯಂ
ಲೋಕಾ: ಸಮಸ್ತಾ: ಸುಖಿನೋ ಭವಂತು' ಎಂಬುದು
ನ್ನೆಲ್ಲ ಸತ್ಕಾರ್ಯಗಳ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಯುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ
ಯನ್ನು ನಿದರ್ಶನವನ್ನು ನೀಡುವರು. ಕಾಲದ
ಯಶಸ್ಸು ವನಾಗಿದ್ದವರ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ
ನನ್ನ ಮೊರದಲು ನೊಲ್ಲ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗೆಯೂ ಗಬಂ
ಲೋಕವಿರಕ್ತನಾದನೆಂಬ ಕಥಾನಕ ತಂದು ಕೊಳ್ಳಬಹು
ದಕ್ಷಿಣವನ್ನು ನಾವಿಲ್ಲಿ ನೆನಪಿಗೆ

ದಲ್ಲವೇ? ಜ್ಯೋತಿಷದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವಕಾಶ ನಡುವ
ರ್ಯಕ್ಯಯಲ್ಲಿ ಬಾರದ್ದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯವಹಾರಗಳನ್ನು
ಹೋಮವಾಗ್ನಿ ಮಹಾಂತರ ವಿಧಾನ ಕುತ್ತಿದ್ದರಂತೆ. ಶ್ರೀಸಾ
ಸೋಮಯಾಗ ಶಾಂತರ ಶಿಷ್ಯಾಂ ವಿಂಶೋಯಂ ಗಾಯತ್ರಿ
ಹೊದಲ್ಲಿ - ಯಜ್ಞಾಂ ಹರಣ್ಯಂ

ಪುರುಷಾರ್ಥದಂ' ಎಂಬ ದೈನಂದಿನ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಓದುತ್ತಾರೆ. ವೇದಗಳ ಕಾಲದ [illegible] ರುವ ವೇದಮಂತ್ರಗಳಂತೆ ಪವಿತ್ರ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಂತೆಯೂ [illegible] ನಾಟಕಾದಿ ಸೂಕ್ತಿಗಳು ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆಯುವ [illegible] ವನ್ನೇ ನಮಗೆ ಕಲಿಸುತ್ತ, [illegible] ಸಾಧನವನ್ನು ನೀಡಲಿ, ಸಾವಿರ ಸೂಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ [illegible] ನೀಡುತ್ತೇವೆ? ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಾಹಿತಿಗಳಾದ ಅ.ನ.ಕೃ.ರವರು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡಿಸಿದಂತೆ ಚಿತ್ರ [illegible] ದನ್ನು [illegible] ಕಾಣಬಹುದಾಗಿದೆ. [illegible] ದಿಂದ [illegible] ದನ್ನು [illegible] ವಿರೋಧಿಸುವ [illegible] ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳ
ಕಟಬದಂ [illegible] ವನ್ನು [illegible] ತಪ್ಪಾಗದು. ಇದನ್ನೇ [illegible] ಸಾರವೆಂದು ಹೇಳಿದ [illegible] ಚಿತ್ರ [illegible]: 'ಎಂದು [illegible] ರು.

ಕಾಳಿದಾಸನ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ರಘುವಂಶ, ಕುಮಾರಸಂಭವ ಕಾವ್ಯಗಳು ಆರಂಭವಾಗುವುದೇ [illegible] ಯನ್ನು ಸಾರುವಂತಿವೆ. [illegible] ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿ [illegible] ವನ್ನು ಸಾರುವಂತಿವೆ. [illegible] ಆರಂಭಿಸಿ ಮೊದಲನೆಯ ಎರಡು ಸರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ [illegible] ಬಂದು [illegible] ರಘುವನ್ನೇ ಕಾಮಧೇನುವಿನ [illegible] [illegible] ಮಾರ್ಗದಿಂದ [illegible] ಕುಮಾರಸಂಭವದ ಎರಡನೆಯ [illegible] ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು [illegible]

[ದೋಗ್ಧರಿ ದೋಹದಕ್ಷೇ] ಭಾಸ್ವಂತಿ ರತ್ನಾನಿ ಮಹೌಷಧೀಶ್ಚ
ಪೃಥೂಪದಿಷ್ಟಾಂ ದುದುಹುರ್ಧರಿತ್ರೀಂ.

ಇಲ್ಲಿಯು 'ದನದ ಹಾಲನ್ನು ಕರೆಯುವ' ಅರ್ಥದ ದುಹ್ ಧಾ
ತುವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ದುದು ನಮ್ಮ ಕಾಮಗಳನ್ನು ಕೊ
ಳಿಸುವಂತಿದೆ. ನಮ್ಮ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯು ಭೂಮಿಯು ಗೋ
ರೂಪವನ್ನೇ ಧರಿಸಿ, ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಕರೆಸಿಕೊಂಡು, ದುರ್ಜನ
ರ ಹಾವಳಿಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ, ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರರನ್ನು ಮೊರೆ
ಹೊಕ್ಕು, ಕ್ಷೀರಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದರ್ಶನ ಪಡೆ
ದುದು ತಿಳಿದ ಕಥೆ.

ಇಂತಹ ಋಷಿಕಲ್ಪನಾ ಕ್ರಾಂತದರ್ಶಿಯಾದ ಕವಿಯು
ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಋಷಿಗಳು ಹಾಕಿಕೊಟ್ಟ ಮೌಲ್ಯಂತೆಗಳನ್ನೇ ಅನು
ಸರಿಸಿಯೇ ಪುರಾಣ ಭಾಜನನಾದನೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟ. ನಾವ: ಪವಿತ್ರಂ
ಪ್ರಥಮಂ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ಎಂದು ಹಾಡಿದ ದೇಶವಲ್ಲವೇ ನಮ್ಮದು?
ಹೋಮರ್ ಗ್ರೀಕಾಂಗರ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕೋಣೆಯ ವಿಭಾಗಗ
ಳನ್ನು ನಾವು ಮುಂದುವರಿಸುವೆ? ಮಹಾಂತವನ್ನು ಋಷಿ
ಪುತ್ರರು 'ಋಷಿಭ್ಯೋ ನಾತಿಭಿನ್ನೋ ರಾಜನಿ' ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ
ದಾರನ್ನೇ ಸ್ವಲ್ಪ ಬದಲಿಸಿ 'ಋಷಿಭ್ಯೋ ನಾತಿಭಿನ್ನೋ ಕವಿ' ಎಂ
ದು ಕಾಲಿದಾಸನಿಗೇ ಅನ್ವಯಿಸಲು ಬಯಸುತ್ತೇನೆ.

೮ - **ವೈದರ್ಭೀ ಸ್ವಯಂವರ.**

ಇಂದುಮತೀ ಸ್ವಯಂವರ, ದಮಯಂತೀ ಸ್ವಯಂವರಗಳು ಹಿಂದೆ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆಯಷ್ಟೆ, ಅಷ್ಟೇ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯಾನ್ವಿತವಾಗಿ ವೈದರ್ಭೀ ಸ್ವಯಂವರವು ಕವಿಗಳ ಭಾವನಾಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಅದ್ವಿತೀಯವಾಗಿದೆಯೆಂದು ಒತ್ತಿ ಹೇಳಬಯಸುತ್ತೇನೆ.

ಇಂದುಮತೀ ಸ್ವಯಂವರದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರಾಜಕುಮಾರರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಆಸನಗಳಲ್ಲಿ ಮಂಡಿತರಾಗಿ, ಸುನಂದೆಯು ಅವರವರ ಪರಿಚಯಮಾಡಿಸಿಕೊಡುವಾಗ ಶೃಂಗಾರಭಾವಗಳನ್ನು ಹೊರಸೂಸುತ್ತ 'ನರೇಂದ್ರ ಮಾರ್ಗಾಟ್ಟ'ದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತರಾಗಿದ್ದರೆ, ಭಾವನಾಪ್ರಪಂಚವೆಂಬ ಬೆಳದಿಂಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ Elysian ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ, ಕವೀಂದ್ರನೆಂಬ ಬಿರುದಿಗೆ ಪಾತ್ರ ಅರ್ಹರೆಂದು ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ತುಂಬಿ ತುಳುಕುತ್ತಿರುವವರ ಮಧ್ಯೇ, ವೈದರ್ಭೀ ಎಂಬ ಕಾವ್ಯಕನ್ನೆಯು, ವಾಲ್ಮೀಕಿಯೆಂಬ ಜನಕನಿಂದ ಜನ್ಮತಾಳಿ, ವ್ಯಾಸನಿಂದ ಅಂಗಾಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಪೂರ್ಣತೆಯನ್ನು ಪಡೆದವಳಾಗಿ, ಕವೀಂದ್ರಮನ್ಯರ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತ, ಕಾಳಿದಾಸನಿದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಆತನಲ್ಲೇ ಅನುರಕ್ತಳಾಗಿ ಅವನನ್ನೇ ವರಿಸಿದ್ದ ಸಂದರ್ಭ. ಕವಿತಾ ಕಾಮಿನೀ ವೈದರ್ಭ ಸ್ವಯಮೇವಾಗ ತಾ ವರ ಎಂಬವಳ ನಕ್ಕು ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಕವಿತೆಯೆಂಬ ಕಾಮಿನಿಯು ತಾನೇ ಕಾಳಿದಾಸನಲ್ಲಿ ಅನುರಕ್ತಳಾದ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು

ಆತನ ಮಗು ತನ್ನ ಸ್ವಪ್ನ ಬರೆಸಿ ಹೀಗೆ ವರ್ಣಿಸಲಾದುದು

ಸಂಚಾರಿಣೀ ದೀಪಶಿಖೇವ ರಾತ್ರೌ ಯಂ ಯಂ ವ್ಯತೀಯಾಯ
ಪತಿಂವರಾ ಸಾ।
ಕವೀಂದ್ರ ಮಾರ್ಗಾಟ್ಟ ಇವ ಪ್ರಪೇದೇ ವಿವರ್ಣಭಾವಂ ಸ ಸ ಕಾವ್ಯಕರ್ತಃ॥

ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನೇ ಬರೆದುದರಿಂದ ಕಾಳಿದಾಸನಿಗೆ ದೀಪಶಿಖಾ ಕಾಳಿದಾಸ
ನೆಂದು ಬಿರುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಸ್ವಯಂವರದ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ
ಯನ್ನೇ ಪಡೆದ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಿರುಬೆರಳಿನಿಂದ ಗಣಿಸ
ಲ್ಪಡುವಷ್ಟು ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಗಳಿಸಿಕೊಂಡನು.
ಪುರಾ ಕವೀನಾಂ ಗಣನಾಪ್ರಸಂಗೇ ಕನಿಷ್ಠಿಕಾಧಿಷ್ಠಿತ ಕಾಳಿದಾಸಾ।
ಅದ್ಯಾಪಿ ತತ್ತುಲ್ಯ ಕವೇಃ ಅಭಾವಾತ್ ಅನಾಮಿಕಾ ಸಾರ್ಥವತೀ ಬಭೂವ॥
ಕಿರುಬೆರಳನ್ನು ಕಾಳಿದಾಸನಿಗಾಗಿ ಎಣಿಸಲಾಯಿತು ನಂತರ, ಅದರ
ಪಕ್ಕದ ಬೆರಳನ್ನು ಎಣಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ ಇನ್ನೊಬ್ಬ ಕವಿಯೇ
ಭಾರತವರ್ಷದಲ್ಲಿ ದೊರೆಯದುದರಿಂದ ಆ ಬೆರಳಿಗೆ ಹೆಸರಿಲ್ಲದಂ
ತಾಗಿ ಅನಾಮಿಕೆ ಎಂಬ ಹೆಸರೇ ರೂಢವಾಯಿತಂತೆ!

2- ಕಾಳಿದಾಸನು ಕಂಡ ಭಾರತವರ್ಷ.

ಹಿಮಾಲಯವನ್ನು ಪೃಥಿವಿಯ ಮಾನದಂಡವೆಂದು ಕರೆದ
ಕವಿರತ್ನನು ಭಾರತವರ್ಷವು ಪೃಥ್ವಿಯ ಆದರ್ಶಭೂತವಾ
ದ ದೇಶವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಕಾಲಿದಾಸನ
ರಘುವಂಶಾದಿ ಕಾವ್ಯಗಳನ್ನೋದಿದರೆ ಆತನ ಕಾಲದ ಭಾರತ
ವರ್ಷದ ಪರಿಚಯವು ಸಾಕಾದಷ್ಟು ನಮಗಾಗುವುದು.
Alexander ನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ದೇಶದ
ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಭಾಗದ ಪರಿಚಯವಿದ್ದು, ಅವರಿಂದ
ತನಗೆ ತುಂಬಾ ಉಪಕಾರವಾಗಿತ್ತೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ
ಮಾಡಿದ ಗ್ರೀಕ್ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಅವರ ಸಹಾಯವನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದನೆಂದು Cunningham ಮಹಾಶಯರ
Ancient Geography of India ಎಂಬ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ
ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ನಾವು ತಿಳಿಯುತ್ತೇವೆ.
ರಘುವಂಶದ ರಾಜರು 'ಆಸಮುದ್ರಕ್ಷಿತೀಶ'ರಾಗಿ
ದ್ದರಂತೆ, ಅಂದರೆ ಅವರ ರಾಜ್ಯವು ಪೂರ್ವಸಮುದ್ರದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮ
ಸಮುದ್ರದವರೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿತ್ತಂತೆ. ಶ್ರೀರಾಮನು ಅವತಾರಕಾರ್ಯ
ವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ತನ್ನ ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ದೇಹದೊಳಗೇ ಲೀನನಾಗಿ ತನ್ನ
ಲೋಕಕ್ಕೆ ಹಿಂತೆರಳುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ವಿಭೀಷಣ
ನ, ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಹನುಮಂತನೆಂಬ ಕೀರ್ತಿಸ್ತಂಭಗಳನ್ನು
ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕವಾಗಿ ನೆಲಸುವಂತೆ ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಹೋದುದು
ದನ್ನು ಬಹು ಸೊಗಸಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇದನ್ನೆಲ್ಲ ಸರಿಯಾಗಿ

ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಆತನ ಕಾಲದ ಭಾರತ ಹಿಮಾಲಯದಿಂದ ಕನ್ಯಾಕುಮಾರಿಯವರೆಗೆ ಭಾಷೈಕ್ಯ, ಭಾವೈಕ್ಯದಷ್ಟೇ, ರಾಜಕೀಯೈಕ್ಯವೂ ಇದ್ದಿರಬೇಕೆಂದು ಊಹಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಿದ್ದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಅಂಗ, ಆನೂಪ, ಅವಂತಿ, ಕಳಿಂಗ, ಕಾಂಬೋಜ, ಕಾಮರೂಪ, ಕೇರಳ, ಕೋಸಲ, ಮಗಧ, ಮಲಯ, ಮಥುರೆ, ನಾಗಪುರ, ಸುಂಹ, ವೈದರ್ಭಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ರಾಜ್ಯಗಳ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ರಘುವಂಶದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಾವು ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಯವನರು, ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ಹೂಣರು ಕಾಂಬೋಜರು, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಗ್ಜ್ಯೋತಿಷ, ಕಾಮರೂಪ ರಾಜ್ಯಗಳೂ ಇದ್ದುವಂತೆ. ರಘುವಿನ ದಿಗ್ವಿಜಯವು ಈ ದಿನ ಆಫಘಾನಿಸ್ತಾನ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಗೆದ್ದು, ವಂಕ್ಷು ನದಿಯವರೆಗಿನ ದೇಶವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿತ್ತಂತೆ. ಪಾಂಡ್ಯರು ಮುತ್ತಿನ ಹಾರಗಳನ್ನು ಉಪಹಾರವಾಗಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿದರಂತೆ. ಅಯೋಧ್ಯಾ, ವಿದಿಶಾ, ಉಜ್ಜಯಿನೀ ಇತ್ಯಾದಿ ದೊಡ್ಡ ದೊಡ್ಡ ರಾಜಧಾನಿಗಳ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತೇವೆ. ಕೆಲವು ವರ್ತಕರು ಸಮುದ್ರಗಳನ್ನು ದಾಟಿ ದೂರದೂರ ದೇಶಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅನರ್ಘ್ಯವಾದ ಸರಕುಗಳನ್ನು ತರುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ಶಾಕುಂತಲದ ಆರನೆಯ ಅಂಕದ ಧನಮಿತ್ರನ ಕಥೆಯಿಂದ ನಾವು ತಿಳಿಯ

ಬಹುದಾಗಿದೆ. ಉತ್ತರ ಭಾರತದ ನದೀ ಪರ್ವತಗಳ ಸಮೀಪ
ದ ವರ್ಣನೆಯನ್ನು ಮೇಘದೂತದ ಪ್ರಥಮ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ನಾವು
ಕಂಡೆವು. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ವರ್ಣನೆ ಇಷ್ಟು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ
ಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದ್ದರೂ, ಕೇರಳ ದೇಶದ ಕೆಲವು
ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ತಮಾಲ ತಾಲೀವನಗಳ ದಟ್ಟವನ್ನು ಇನ್ನೂ ಅನೇ
ಕ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ
ಇಡೀ ಭಾರತ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಹನ ಸೌಕರ್ಯಗಳಿಲ್ಲದ ಆ ಪ್ರಾ
ಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚಾರಶೀಲನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ಊಹಿಸ
ಬಹುದಾಗಿದೆ.

ಉಜ್ಜಯಿನಿಯಲ್ಲಿ ಮಹಾಕಾಲ ದೇವಾಲಯ, ಸಮು
ದ್ರತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಗೋಕರ್ಣದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ದೇವಸ್ಥಾನ, ಇವೆ
ರಡನ್ನು ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಕಡೆ ಪ್ರಯಾಣ. ಉತ್ತಮವಾದ ಯಾತ್ರಾ
ಸ್ಥಳಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿಸಿದುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಅಗ
ಸ್ತ್ಯ ಕಾಶ್ಮೀರ, ಗಂಧಮಾದನ, ಕೈಲಾಸ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕ ಪರ್ವತದ
ದಿವ್ಯ ವೃಕ್ಷಗಳ ಸಂನಿವೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ಪ್ರಕೃತಿ
ಸೌಂದರ್ಯದ ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾಗಿದ್ದನೆಂದು ನಮ
ಗೆ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೂವುಗಳು, ಮರಗಳು, ಹಕ್ಕಿಗಳು, ಇ
ತ್ಯಾದಿಗಳ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನನ್ನೇ ಮರೆತುಬಿಡುವ [illegible]
ದುಗುಹಿಸಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಕಮಲ, ಚಂಪಕ, ಅಶೋಕ, ಪುನ್ನಾಗ,
ನೀಲೋತ್ಪಲ, ಶಿರೀಷ, ಕುರವಕ, ಇತ್ಯಾದಿ ಹೂವುಗಳು,
ಅಶ್ವತ್ಥ, ಆಲ, ದೇವದಾರು, ಭೂರ್ಜ, ಸಾಲ, ಇತ್ಯಾದಿ ಮರಗಳು,

ಹರಿಣ, ಕುದುರೆ, ಆನೆ, ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳು - ಇವೆಲ್ಲವು
ಗಳ ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದುದನ್ನು ಕಂಡು
ಈತನ ಪ್ರಕೃತಿ ಪರಿಜ್ಞಾನ ಮೆಚ್ಚತಕ್ಕುದು ಎನಿಸುತ್ತದೆ,
ಮಲಯಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿಕಿವರಕ್ಕೆ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ
ತಾಂಬೂಲದ ಬಳ್ಳಿಗಳು, ಚಂದನ ವೃಕ್ಷಗಳನ್ನು ಆಲಿಂಗಿಸಿರುವ
ದ ಏಲಕ್ಕಿ ಬಳ್ಳಿಗಳು, ಇವೆಲ್ಲವುಗಳನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು
ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ಸುಂದರವಾಗಿ ಬಣ್ಣಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಇವಿಷ್ಟು ಪ್ರಾಕೃತಿಕ ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ಹೃದಯಂಗ
ಮವಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದರೂ, ಆತನ ಮನಸ್ಸು ತಪೋವನ
ದ ಚಿತ್ರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಚ್ಚು ತೊಡಗಿರುವುದು ಎಂದು ತೋರು
ವರೆಗೆ ಆತನ ವಿದ್ವತ್ತಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬರುವ
ಕೆಲವು ತಪೋವನಗಳೆ: ರಘುವಂಶದ ಆರಂಭದ
ದ ತಪೋವನದಲ್ಲಿ; ಶಾಕುಂತಲ
ದ ವಸಿಷ್ಠನ ತಪೋವನದಲ್ಲಿ; ಶಾಕುಂತಲ
ದ ಆರಂಭದ ಕಣ್ವನ ತಪೋವನದಲ್ಲಿ ಎರಡನೆ
ಅಂಕದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾರೀಚರ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ;
ಕುಮಾರಸಂಭವದಲ್ಲಿ ಶಿವನ ಪಾವನತೆಯನ್ನು
ಆಶ್ರಮಗಳ ವರ್ಣನೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿದ್ದು, ಅವರಲ್ಲಿ
ಜಗತ್ತಿನ ಸಂಪತ್ತುಗಳು ಮತ್ತು ಇಂಥಾ ತಪಸ್ಸು
ನಮ್ಮ ಮುಂದಲೇ ನಿಲ್ಲು ಎಂದಾಗ ಕಾಣಬಹುದು
ದಾಗಿದೆ. ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಜನು ರಾಜ್ಯಭಾರ ತಪೋವನದ
ಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸನ್ನಾಚರಿಸಿ ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಮುನಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ದೇಹತ್ಯಾಗ
ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಅಂತು ಆಗಿನ ಕಾಲದ ರಾಜರು ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ನಿಜವಾದ ತಂದೆಗಳಾಗಿದ್ದು ಅವರ ಸರ್ವಕ್ಷೇಮವು ತಮ್ಮದೇ ಕ್ಷೇಮವನ್ನೇ ಸದಾ ಕಾಂಕ್ಷಿಸುತ್ತ, ಭಾರತವರ್ಷವನ್ನು 'ರಾಜನ್ವತೀ' ಅಥವಾ ಒಳ್ಳೆ ರಾಜರ ಭೂಮಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದರಂತೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಇವರಲ್ಲಿ ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿಗಳು ತಾಂಡವವಾಡುತ್ತ ದೇಶವನ್ನು ಸುವರ್ಣ ಭೂಮಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದವಂತೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿ ರಘು XVIII ೬೦ನೆಯ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ನೋಡಬಹುದು;

ಖನಿಭಿಃ ಸುಷುವೇ ರತ್ನಂ, ಕ್ಷೇತ್ರೈಃ ಸಸ್ಯಂ, ವನೈಃ ಗಜಾನ್
ದಿದೇಶ ವೇತನಂ ತಸ್ಮೈ ರಕ್ಷಾಸದೃಶಮೇವ ಭೂಃ ||

ಅರ್ಥಾತ್ ಈತನ ಭಂಡಾರದ ಗಣಿಗಳಲ್ಲಿ ರತ್ನಾದಿಗಳು ವಿಪುಲವಾಗಿತ್ತಂತೆ, ಗದ್ದೆಗಳು ಧಾನ್ಯ ದವಸಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ್ದವಂತೆ, ವನಗಳು ಆನೆಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ್ದವಂತೆ, ಹೀಗೆ ಈತನ ರಕ್ಷಣೆಗನುಗುಣವಾಗಿಯೇ ಭೂಮಿಯು ಈತನಿಗೆ ಸಂಬಳವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿತ್ತು! ಭಾಗವತಾದಿ ಪುರಾಣಗಳ ಪ್ರಕಾರ ಋಷಭಪುತ್ರ ಭರತ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯಿಂದ ಈ ಭಾರತದೇಶಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಬಂದದ್ದೆಂಬ ಕಥೆಯುಂಟು, ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಶಾಕುಂತಲೆಯ ಭರತನೇ ಈ ಹೆಸರಿಗೆ ಕಾರಣನೆಂಬುವದಕ್ಕೆ ಶಾಕುಂತಲ ನಾಟಕವೇ ಸಾಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ನೀಡುವಂತಿದೆ.

೮ - ಕಾಲಿದಾಸನ ಹಿಮಾಲಯ ವರ್ಣನೆ

ಪರಸ್ಪರ [illegible] ಭಾರತವರ್ಷೇ: ಶ್ರೇಯೋ:

ಶ್ರೀ ಬುಧಯೋಃ ಯೋಗಂ [illegible]

ಕವಿತಾಶಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಪಾರ್ವತಿಯೆಂದು ರೂಪಿಸಿ, ಅವಳನ್ನು ಶಿವ
ಪತ್ನಿಯನ್ನಾಗಿ ಚತುರತೆಯಿಂದ ರೂಪಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಈ ಹಿಮವಂತ ಪರ್ವತಕ್ಕೂ ಮೇರುಪರ್ವತಕ್ಕೂ ಪೌರಾ
ಣಿಕರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುನ್ನತ ಪರ್ವತಗಳು. ಮೇರುಪರ್ವತ
ವೇ ಈಗಿನ North Pole ಎಂದು ದಿವಂಗತ ಲೋಕಮಾನ್ಯರು ಕೆ
ಲವು ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಸಿದ್ದಾರೆ, ಆ ಕಾರಣಗಳನ್ನು
ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪುವರೆ, ಆ ಪರ್ವತವೆಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ಇನ್ನೂ ನಿಶ್ಚಯ
ವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಅದರ ಸುತ್ತ ಸೂ
ರ್ಯನು ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವನೆಂದೂ ಅದರಿಂದಲೇ ಹಗಲು ದಿನರಾತ್ರಿ
ಗಳ ಭೇದ ತೋರುವುದೆಂದೂ ಪುರಾಣಕಾರರೆಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ.
ಹೀಗಾಗಿ ಅವರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಮೇರುವೇ ಅತಿಮುಖ್ಯ ಪರ್ವತವೆಂದು ಪ
ರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೆ ಕ್ರಮೇಣ ಈ ಪರ್ವತದ ಪತ್ತೆ ಸಿಗದೆ
ಸಹಜವಾಗಿ ಅದರ ಪ್ರಾಮುಖ್ಯವೂ ಲುಪ್ತವಾಗಿ ಹೋಯಿತು. ಭಗ
ವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ 'ಸ್ಥಾವರಾಣಾಂ ಹಿಮಾಲಯಃ' ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮ
ತನ್ನ ವಿಭೂತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದ್ದ
ರನ್ನೇ ಆಧಾರವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಾಲಿದಾಸನು ಇದನ್ನೇ ಪರ್ವತರಾ
ಜನೆಂದೂ, ಅವನಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತಿ,
ಈ ಪರ್ವತದಿಂದ ಭಾರತೀಯರಿಗೆ ಮಹತ್ತರ ಫಲಪ್ರಕಾರವಾಗಿದೆ
ಯೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಸನಿದರ್ಶನವಾಗಿ ನೀಡಿರುವನೆಂ
ದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದೆ.

ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗ ಭುಜಾಂ ವಾಧ್ವೇ ಪದ ವಂತ್ರ ಸ್ವಹಾ ಶ್ವಯ
ಲಕ್ಷ್ಮೀ: ಅಗ್ರಣ್ಯಂ ಶೃಂಗಂ ಸುಮೇರೋ: ವಿಶ್ವೇಶ್ವರಂ
ಎಂದು ಕಾಳಿದಾಸನು ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಹಿಮ
ವಂತನನ್ನು ಹೊಗಳಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಅಥವಾ ಮೇರು ಪರ್ವತಕ್ಕೆ
ಆಧಾರವನ್ನು ಯಜ್ಞಕರು ಅತ್ಯಂತ ಗೌರವ ಸಲ್ಲಿಸಿದ್ದ
ರೆ. ಬಂಗಾರದ ಪರ್ವತವಾಗಿ ಹಿಮವಂತನ ಶಿಖರಗಳು ಎಂದು ಗೊತ್ತಿದ್ದ
ತ್ರ ಕವಿದ್ವಾರ, ಆ ಪರ್ವತವೇ ರತ್ನದಿಂದಲೂ ಸುಪ್ರಯೋ
ಜನ ಬೆಳಗಲು ಇಂದ ಯಜ್ಞಕರು ಅದರ ನೀತವೆಯನ್ನೇ
ಬಿಟ್ಟು, ಕರ್ಣದ ರಾಗ ಇದ್ದು, ಸರ್ವ ವಿಧ ರತ್ನಗಳು ಉಪ
ರ ಸಹ ಉತ್ಪತ್ತಿ ದ್ವಾರ ಹಿಮವಂತನನ್ನು ಯಜ್ಞಭಾಗಗಳ
ಅಧಿಪತಿಯನ್ನಾಗಿ ತೀರ್ಮಾನಿಸಿದನೆಂಬುದನ್ನು
ನೆಂದು ಪ್ರಜಾಪತಿ ಸಾಧಿಸಿದ್ದಾನೆ.
ಕಾಳಿದಾಸನು ಪ್ರಭವಃ ಸರ್ಗದ ಶ್ಲೋಕ
ಯಜ್ಞಾಂಗಯೋನಿತ್ವಮವೇಕ್ಷ್ಯ ಯಸ್ಯ ಸಾರಂ ಧರಿತ್ರೀಧರಣಕ್ಷಮಂ ಚ
ಪ್ರಜಾಪತಿಃ ಕಲ್ಪಿತಯಜ್ಞಭಾಗಂ ಶೈಲಾಧಿಪತ್ಯಂ ಸ್ವಯಮನ್ವತಿಷ್ಠತ್
ಆರ್ಯರ ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಸಮಿಧ, ಸೋಮಲತೆ
ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲಿ ವಿಪುಲವಾಗಿ ದೊರಕುತ್ತಿದ್ದವು
ಲು, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಧರಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ
ದಲೂ ಶೈಲನಾದನೆಂಬ ಬಿರುದನ್ನಿತ್ತನು. ಯಜ್ಞ
ಗಳಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗಗಳು ಇರುವ ದಿಗ್ಗಂತೆಯೇ ಇವನಿ
ಗಾಗಲೂ ತಕ್ಕ ದೊಂಬ ವಿಧಿಯನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮಾ
ಡಿಸಿದನಂತೆ.

ಸಪ್ತ ಋಷಿಗಳು ಈಶ್ವರನ ತನವನ್ನು ಹೊಗಳುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ
ಇನ್ನೊಂದು ಶ್ಲೋಕ ಇವನ್ನು ಹೇಳುವದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ:
ಸ್ಥಾನೇ ತ್ವಾಂ ಸ್ಥಾವರಾತ್ಮಾನಂ ವಿಷ್ಣುಮಾಹುಸ್ತಥಾಹಿ ತೇ |
ಚರಾಚರಾಣಾಂ ಭೂತಾನಾಂ ಕುಕ್ಷಿಃ ಆಧಾರತಾಂ ಗತಃ ||
ಎಂದರೆ ಚರಾಚರಗಳ ಗರ್ಭದ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ತನ್ನ
ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ದುರುತ್ತಿವಳ್ಳಿಗೆ ಅದಕ್ಕೆ ಆಧಾರ
ರಾಗಿ ವಿಷ್ಣು ವಿನಂತಿದ್ದ ಅನಂತ ವ್ಯಾಪಕನಾಗಿಯೂ ಇ
ದ್ದಾನಂತೆ. ಇಂತಹ ಈಗಲವಾನನ ಗರ್ವವನ್ನೊಡೆದ ಶಿವ ಆವಾ
ಹ್ವಾನ ಮಾಡು ಅಥವಾ ಆಯಾಜ್ (ಕ ೭೨, ೧೫) ಮುಂದಿನ ಪದವನ್ನು
ಹೇಳಿಕೆತನ್ನು ತಿರಿಗೆಯಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹೊಂದನೆಂಬದನ್ನು
ನಾವು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ.
ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅರುಂಧತಿ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು ಇವನನ್ನು
ವರ್ಣಿಸುವಾಗ ಇವರ ವಿಗ್ರಹರೂಪ ವರ್ಗಗಳನ್ನು ಬಂಗಾರಿಸಿದುದನ್ನು
ನಾವು ಗಮನಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ:
ಜಂಗಮಂ ಪ್ರೈಷ್ಯಭಾವೇ ವಃ ಸ್ಥಾವರಂ ಚರಣಾಂಕಿತಂ,
ವಿಭಕ್ತಾನುಗ್ರಹಂ ಮನ್ಯೇ ದ್ವಿಜರೂಪಮಿದಂ ಮಮ ||
ಶಿವನು ತನ್ನ ಸ್ಥಾವರವಾದ ರೂಪವು ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳ ಚರಣಗಳ
ಯಿಂದ ಪವಿತ್ರವಾಯಿತೆಂದು, ಜಂಗಮವು ಅಥವಾ ದೇವತಾರ್ಪಣ
ವಾಗಿ ಚಲನವಲನಗಳುಳ್ಳ ಶರೀರವು ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಿಂದ
ಇಂದ ಪವಿತ್ರವಾಯಿತೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅನುಗಾನಿಕೆ
ದಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅಹೋಲ ಬ್ರಹ್ಮ
ಇನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತಗಳಲ್ಲಿ ನೀರುವುದು ಮತವಾಗಿದೆಯೆಂದರೆ

ನಿ(ಅವಗ್ರಥಿಸ್ಥಾನ ಪೇಚತೀಗಳೆಂವು ತಿನಾರಿದವರಿಂದ ಧನವನ್ನು
ಕಲ್ಲುಸಬೇಕೆಂದರ್ಥನಾರಿದ್ದರು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಸಂಬಂಧಿಸಿ
ಸುಂದರಕಾಂಡದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಹನುಮಂತನು ಸಾಗರವನ್ನು ದಾ
ಟುವರಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಮೈನಾಕ ಪರ್ವತವು ತನ್ನ ಹಿರಣ್ಮಯ
ವಾದ ರೂಪದಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದು, ತನ್ನಲ್ಲಿ ಕೊಂಚ ವಿಶ್ರಮಿಸಿ, ಹೋಗ
ಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದು. ಅಂತೆಯೇ
ಈ ಮೈನಾಕವು ತನ್ನ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧದಿಂದ
ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗ ಸಮುದ್ರದೊಳಗೆ ನೆಲಸಿರುತ್ತದೆ ನಾ
ತೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನೇ ಬಳಸಿಕೊಂಡು ನಮ್ಮ ಕವಿ ಕುಲತಿಲಕನು
ಹಿಮಾಲಯನ ಪರ್ವತಶ್ರೇಷ್ಠ - ಮೈನಾಕನ ತಂದೆಗೆ - ಎರಡು ಶಕ್ತಿ
ಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟದ್ದು. ಆ ಚಂದ್ರಾರ್ಕ

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು, ಮುತ್ತಿನ ಹಿಮವಂತನ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ನಿತ್ಯದಯೆಂ
ಗಾಗಿ ನೆಲಸುವರೆಗೆ ಈ ಹಿಮವಂತನ ಕಾಳಿದಾಸನು ತನ್ನ ಕುಮಾರಸಂಭವದ
ದರ್ಶಿಸಲಾಗದು. ಇದನ್ನೇ ಕಾಳಿದಾಸನು ಮಾನದಂಡಭೂತನಾ
ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಭಂಗ್ಯಂತರದಿಂದ ಪೃಥಿವಿಯ ಮಾನದಂಡ ಕರೆಯುಲು ಕಾರಣ. ಹಿಮ
ಗಿರಿಯು ಕೂಲಂಕ ಹಿಮಾಲಯ ಪೆಂಡು ಕರೆಯು ಸಂಕೇತದ ಪ್ರಾಕಾರಕೀರ್ತಿಯು
ಮತ್ತು ಬೆಳ್ಳಗಾಗಿರುವದು ಕಲಿ ನಂಕೇತದ ಪ್ರಾಕಾರ ಸದ್ಭಾವೇ ಆಗಿ ಉತ್ತ್ರೇ
ಸಗಣ್ಣರ ಹಿತವಾಗಿ ಬೆಳ್ಳಗಾಗಿರುವದು ಅನುಕೂಲವೇ ಆಯಿತು. ಈ ಕೀರ್ತಿಯ
ಕಾಮುಂಯುವಾದ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಅನುಕೂಲವೇ ಆಯಿತು. ಹನುಮಂತನ ಶುಭ್ರತ್ವವನ್ನು
ದ್ವೈತವು ಆಕಾಶ ಕ್ಷೇತ್ರವು ಟ್ಯದಂತೆ, ಹನುಮಂತನ ಸಂಬಂಧ ಇದನ್ನು ಕವಿ ಬಯ
ಸ್ಥ ಆಕಾಶವನ್ನು ~~ಟುಟ್ಟ~~ ತುಂಬಿನಂತಿತು. ಇದನ್ನು ಕವಿಯು
ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಗ್ರಾಗಾಂಚ ನಕ್ಷತ್ರ ಕೇ ನ ಮಲನ್ನತಿ: ಎರಡು

ವರ್ಣನೆ ಬದ್ಧ. ಕವಿಯು ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆಮಯವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯು ಇದನ್ನೆಲ್ಲ
ಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗದೆ, ಈ ವಸಂತನನ್ನು ವರ್ಣಿಸುತ್ತ ದೇವರಾಜನಾಗಿ ಕಂಡು
ಹೇಗೆ ರಾಜರಿಗಿರುವ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಚಾಮರಗಳನ್ನು ಬೀಸುತ್ತಾರೋ,
ಹಾಗೆಯೇ ಈ ವಸಂತನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ಚಮರೀಮೃಗಗಳ್ಕೆ
ತಮ್ಮ ಬಾಲಗಳಾದ ಚಾಮರಗಳನ್ನು ಬೀಸುತ್ತಾ, ತೆರದು ಕಾಣುತ್ತವೆ.
ಇದರಲ್ಲೊಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವನ್ನು ಗಮನಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ
ರುವ ರಾಜರಿಗೆ ಚಾಮರಗಳನ್ನು ಬೀಸಲು ನಿತ್ಯ ಚಮರೀಮೃಗಗಳ
ಬಾಲಗಳನ್ನು ಬಂಗಾರದ ಹಿಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಜೋಡಿಸಿ ಲೇಪಿಸಿ, ಅಂತ
ಕೃತಕವಾಗಿಯೇ ತಯಾರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆಯಷ್ಟೆ. ನಮ್ಮ ಈ ವಸಂತನಿ
ಗಾದರೋ ಜೀವಂತವಾಗಿರುವ ಚಮರೀಮೃಗಗಳೇ ತಮ್ಮ ಬಾಲಗಳನ್ನ
ವನೆಯರು ಅಲ್ಲದೆ, ಅವನ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಕರಾದ ಸೈನ್ಯಗಳಂತಿವೆ
ಯಲ್ಲವೇ? ಹೀಗೆ ಸಂಬಳವಿಲ್ಲದೆ, ಸ್ವತಃ ಅಂತಃಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದ
ಲೀ ಈ ಚಮರೀಮೃಗಗಳು ಅವನ ರಾಜಶ್ರೀಯನ್ನು ಸಾರುತ್ತವೆ,
ಹಾಗೆಯೇ ಕಸ್ತೂರೀಮೃಗಗಳು ತಮ್ಮ ನಾಭಿಗಂಧ 'ಪಾದಕಸ್ತೂರಿ'
ಯನ್ನು ಇವನ ಆಕಾರವಾದ ದೇಹದಲ್ಲೆಲ್ಲ ಸವರುತ್ತಿರುವುದು,
ದೇಹದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಂಗವನ್ನು ಸುಗಂಧಪುಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದು
ರಂತೆ. ಈ ಸುಗಂಧ ತನ್ನಲ್ಲಿದೆಯೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಮಾನವ
ವನದ್ಯಾನೆಗಳು ತಮ್ಮ ಕಪೋಲದ ತುಂಬಿಸುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಹೋಲಿಸಲಾ
ತಿನಲು ಸುಗಂಧಪುಷ್ಪ 'ನರಲ' ಮರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಗಳಿಗೆ ಬರುವಾಗಿ
ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿದಾಗ ಹೊರಟ ಪರಿಮಳವು ಅನುಮಾನ ಪ್ರದೇ
ಶವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಸುಗಂಧ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಮಾಡಿದವಂತೆ. ಇನ್ನು ಈ ರಾಜನ
'ಆಸ್ಥಾನದ ಭಾಗ' ಎಂಬ ವಿಶಾಲವಾದ ಪರ್ವತಶ್ರೇಣಿಯಲ್ಲಿ
ಕೀಚಕ (ಬಿದಿರಿನ ವಂಶ) ಗಳಿಗೆ ಕೈಬಿಟ್ಟಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿವೆ, ಗಾಳಿಯು

ದ ತುಂಬುರ ನಾರದ ಸಂಕೀರ್ತನೆಯ ಅಧಿದೇವತೆಗಳಂತಿರುವ ಕಿನ್ನರಿ ಗಾನ
ಕ್ಕೆ 'ಶ್ರುತಿ'ಯಾಗಿ, ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಸಂಗೀತಕ್ಕೆ ಜೀವಂತಿಕೆ ಕೊಟ್ಟವನು
ಬಂತೇ! ಇವರ ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ ಶರಣು ಹೊಡೆದೋ ಎಂಬಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿ
ಮುಗಿಲು ಇವರನ್ನು ಬಾಗಿಸುವ ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀಯರಂತೆ ಏಮಕಪ
ಗಾಢವಾಗಿ ಬೆಸ್ತುರದಲ್ಲಿ ನಾಟ್ಯದ ಕನ್ನಡಿಯನ್ನೇ ಹಿಡಿದು
ನಿಂತಂತೆ ಗಾಢವಾಗಿ ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ ಕನ್ನಡಿಯನ್ನೇ
ನಿತ್ತಿರುವರೋ ಎಂಬಂತೆ ಕೈಲಾಸವನ್ನು ಕಂಠವರಿಗೆ ಭಾಸವಾಗುವದಂತೆ!
ಶ್ರೀದೇವರಿಗಾದರ್ಶ' ವೆಂಬ ಉಕ್ತಿಯಂತೆ ಯೋದನ ಕ್ಷೇತ್ರನಾಗರಿಕ
ವಾಸನು ಅಕೈಲಾಸವನ್ನು ಸ್ವರ್ಗದ ಅಲ್ಲಿನ ಸತ್ಯದ ಮತ್ತಿತರ
ರೂಪವನ್ನು ಕಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ಅಂತಹ ಶಿವನಂತವಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಮಹತ್ವ
ವರ್ತಮಾನದ ನವರಸಗಳನ್ನೇ ತೋರಿಸಿ, ಅಲ್ಲಿ ಪೂರ್ಣಕ್ಕಂತ ಅಧಿ
ಕಲಾವಿದರನ್ನು ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸು ವಿಹರಿಸುವದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹ
ಕಲಾಸುಖ ಶಾಂತಿಗಳನ್ನು ನಮ್ಮ
ನಿಲ್ಲಿರೆಂದು ಸಾರಿದ್ದಾನೆ.